

نگرش‌های دسترس‌پذیر در حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران بر مبنای نگرش‌سنجی از ذی‌مدخلان حفاظت*

صدیقه دلیلی دیدار

کارشناس ارشد مرمت و احیاء بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر، تهران، ایران

E-mail: sediqedalili@gmail.com

علی‌رضا رازقی

دانشیار گروه مرمت و احیاء بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر، تهران، ایران

(نویسنده مسئول مکاتبات)

E-mail: Razeghi@art.ac.ir

چکیده

توجه به نگرش‌ها و نحوه مواجهه ذی‌مدخلان در حفاظت از میراث معماری، به عنوان عاملی تأثیرگذار در کیفیت فرایندهای حفاظتی مطرح است. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف کاربست تحلیل نگرش‌های دسترس‌پذیر ذی‌مدخلان مسجد جامع عتیق تهران و به منظور ارزیابی بخشی از نسبت میان جامعه مرتب‌تین اثر با جریان حفاظت به انجام رسیده است. احصاء داده‌های کیفی در باب نگرش‌های دسترس‌پذیر گروه‌های مختلف ذی‌مدخل در حفاظت از اثر معماری یادشده با اتکا به راهبرد نظری زمینه‌یابی و پرسشگری غیرساختاریافته به انجام رسیده است. مخاطبان و دامنه ادراکات، گرایش‌ها و نیازهای ایشان نسبت به اثر و فرایند حفاظت از آن در ۱۸ محور کلی و ۱۹ محور جزئی مورد طبقه‌بندی و تحلیل قرار گرفته و امکان مقایسه و تحلیل کمی داده‌ها متناسب با انواع ذی‌مدخلان را ایجاد نموده است. نتایج پژوهش بیانگر تسلط عمومی موضوعات کالبدی بر اذهان مصاحبه‌شوندگان است. همچنین افتراق نظر قابل توجهی در معانی، اولویت‌ها و گرایش‌های گروه‌های مختلف نسبت به موضوع حفاظت قابل مشاهده است. در تحلیل سطوح مختلف دسترس‌پذیری نیز، «مدت زمان مرمت کالبدی» و «تمیز/مرتب بودن» به عنوان موضوعات دارای بیشترین قابلیت تأثیرگذاری در نگرش‌های ارائه‌شده توسط مخاطبان مطرح شدند.

کلیدواژه‌ها: نگرش‌های دسترس‌پذیر، حفاظت، ذی‌مدخلان، میراث معماری، مسجد جامع عتیق تهران

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد صدیقه دلیلی دیدار با عنوان «تحلیلی بر نگرش‌های دسترس‌پذیر ذی‌مدخلان در حفاظت از میراث معماری؛ موردپژوهی: نگرش‌سنجی از ذی‌مدخلان در مسجد جامع عتیق تهران» است که به راهنمایی دکتر علی‌رضا رازقی در دانشکده حفاظت و مرمت دانشگاه هنر انجام شده است.

مقدمه

سیر تحول و توسعه مفاهیم «میراث فرهنگی» تا به امروز واجد ابعاد متنوعی شده است که از آن جمله می‌توان به وجوه غیرکالبدی با تأکید بر تأثیر «ابعاد اجتماعی» در فرایند حفاظت از میراث فرهنگی اشاره نمود. مسئله بازشناسی و حفاظت میراث تاریخی، عمدتاً پس از جنگ جهانی دوم ابعادی وسیع و نو یافته و به تدریج، نه تنها توجه معماران و شهرسازان، بلکه علاقه متخصصان دیگر رشته‌های علوم اجتماعی و سپس قشرهای مختلف ساکنین شهر و نواحی تاریخی را به خود معطوف ساخته است (فلامکی، ۱۳۸۴). اهمیت ابعاد اجتماعی در حفاظت از «میراث معماری» به عنوان یکی از مؤلفه‌های مؤثر، می‌تواند به تسهیل و پایداری فرایند حفاظت منجر گردد و یا بروز تنش و تعارضات اجتماعی را دامن زند. از این رو در رویکردهای متأخر حفاظتی، توجه به افراد و گروه‌های اجتماعی درگیر با آثار میراثی، شناسایی ارزش‌هایی^۱ که هر یک به اثر منسوب می‌نمایند، و همچنین گرایش‌هایی^۲ که نسبت به آن دارند، از ارکان مدیریت در فرایند حفاظت محسوب می‌گردد.

اثر میراثی مورد توجه در این پژوهش، «مسجد جامع عتیق تهران»، واقع در «بازار بزرگ»، قدیمی‌ترین مسجد پایتخت کنونی ایران است که در سال ۱۳۷۵ ه.ش در فهرست ملی میراث فرهنگی به ثبت رسیده است. انتخاب این اثر به عنوان نمونه موردی از آنجا صورت پذیرفت که علی‌رغم قدمت قابل توجه و نقش آفرینی این مکان در وقایع تاریخی، بالاخص تاریخ معاصر ایران، برخی شواهد نشان‌دهنده کمبود شناخت و توجه درخور این اثر در میان آحاد مردم و حتی متخصصان است. نکته قابل توجه دیگر درباره این مکان، پیگیری فرایند حفاظت و مرمت این اثر به شکلی مردمی در ادوار مختلف بوده که نشان‌دهنده موجودیت و ادامه حیات یک سازوکار اجتماعی پشتیبان، علی‌رغم بروز تعارضاتی میان ذی‌مدخلان حفاظت اثر است. در چنین شرایطی لزوم بررسی‌های دقیق‌تر اجتماعی در راستای حصول به هم‌پیوندی میان اصول و مبانی حفاظت با ارزش‌ها، گرایش‌ها و تقاضاهای مردمی، میان ذی‌مدخلان فعال در حفاظت از این اثر، ضرورت یافته است.

مسجد جامع که بیش از پنج قرن از عمر آن می‌گذرد، در دوره‌های مختلف بنا شده است، اما قدمت ابنیه کنونی آن به عهد قاجار نسبت داده می‌شود. این مجموعه دچار تغییر و تحولات بسیاری بوده است و عملیات تعمیر و بازسازی در آن به دفعات رخ داده‌اند، اما از آن‌جا که تولید این مسجد در ادوار گوناگون بر عهده افراد مختلفی قرار داشته است، نتیجتاً مرمت‌ها نیز مطابق یک شیوه انجام نگرفته‌اند (حبیبی، ۱۳۸۸) و در نهایت منجر به برهم خوردن ادراک یکپارچه نسبت به اجزاء این مجموعه شده‌اند. با این حال، وجود حمایت نظام وقف از این بنا، حضور مستمر گروه‌های مختلف مردم محلی و رهگذران به واسطه استقرار بنا در تقاطع چند گذر اصلی و فرعی بازار، و توجه و مشارکت عملی متولیان در حفاظت و مرمت ابنیه را می‌توان از عوامل ماندگاری حیات اجتماعی و پویایی این مکان دانست.

به دنبال افزایش قابل توجه مؤلفه‌ها و بازیگران مؤثر در فرایند حفاظت، استفاده از «رویکرد ذی‌مدخلان» از دانش مدیریت، و استفاده از دستاوردهای علوم اجتماعی و رفتاری در شناسایی عوامل شکل‌دهنده به نگرش‌ها^۳، چگونگی تغییر در نگرش‌ها و در نهایت چگونگی تأثیرگذاری نگرش‌ها در رفتار افراد و گروه‌ها در حوزه حفاظت را ضرورت بخشیده است. نگرش‌ها می‌توانند برای معنا بخشیدن به دنیای اجتماعی ما به کار روند (ارونسون، ۱۳۸۷، ۱۶۲) و شناسایی نیازها، انتظارات، گرایش‌ها، عواطف و احساسات، خاطرات، دانش و صفات منتسب از جانب مخاطبان به مکان‌ها، از موارد ضروری جهت فهم نگرش‌های زمینه‌ساز در بروز رفتارهای حمایتی، بازدارنده یا خنثی نسبت به مکان و اتفاقات جاری در آن، از جمله فرایند حفاظت است. بررسی و تحلیل نگرش‌ها در نهایت نشان‌دهنده چگونگی نسبت‌های اجتماعی برقرار شده از طرف جامعه اثر با آن بوده و از آن‌جا که این نسبت‌ها در بروز یا حل وجوه گوناگونی از مسائل مرتبط با اثر نقش آفرین هستند، توجه به آن‌ها اهمیت یافته است.

«نگرش‌های دسترس‌پذیر^۴»، به آن دسته از نگرش‌های افراد که با سهولت و سرعت بیشتری قابل بازخوانی از حافظه هستند، اطلاق می‌گردد. «دسترس‌پذیری نگرش‌ها^۵»، فرایند بازخوانی اطلاعات از حافظه است که یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر قدرتمندی نگرش‌ها^۶ دانسته می‌شود. هرچه نگرش‌ها قدرتمندتر باشند، مقاومت بیشتری نسبت به تغییر از خود نشان داده و رفتارها را نیز بیشتر تحت تأثیر قرار می‌دهند. ازین‌رو در راستای شناسایی و پیش‌بینی قضاوت‌ها و رفتارهای مرتبط با موضوع نگرش، توجه و بررسی نگرش‌های دسترس‌پذیر ضرورت دارد.

براین اساس، این پژوهش با رویکردی آسیب‌شناسانه در حوزه اجتماعی، در راستای درک جایگاه، نسبت و رابطه گروه‌های مختلف جامعه اثر در فرایند حفاظت از «مسجد جامع عتیق تهران»، به بررسی کیفی و تحلیل نگرش‌های دسترس‌پذیر ذی‌مدخلان حفاظت اثر، به منظور شناسایی جوانب مختلف تأثیرگذار و ارتقاء کیفیت حفاظت از این مکان می‌پردازد.

براین اساس پرسش‌های این پژوهش عبارتند از:

- انواع نگرش‌های دسترس‌پذیر جامعه ذی‌مدخلان در حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران کدام‌اند؟
- نگرش‌های دسترس‌پذیر جامعه ذی‌مدخلان حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران، چگونه در ارتباط با فرایند حفاظتی مربوطه تحلیل می‌شوند؟

پیشینه نظری تحقیق

در خلال دهه‌های ابتدایی قرن بیستم، مطالعه نگرش‌های افراد و گروه‌ها، در علوم اجتماعی همچون روان‌شناسی اجتماعی و با هدف شناخت و کنترل زندگی اجتماعی انسان، قوت یافت (Thomas & Znaniecki, 1918). این مطالعات با این فرض اولیه عمدتاً آزموده‌نشده آغاز گردیدند که پیش‌بینی رفتارها در موضوعی خاص از روی نگرش‌های سنجیده‌شده در باب همان موضوع امکان‌پذیر هستند. اما به واسطه عدم تطابق نتایج آزمایشگاهی با نتایج بسیاری از مطالعات میدانی معطوف به زندگی واقعی (LaPiere, 1934; Wicker, 1969) مطالعه نگرش‌ها دچار تغییر جهت قابل توجهی در خلال سال‌های دهه شصت میلادی شدند و بر شناخت عمیق‌تر ماهیت رابطه نگرش-رفتار و نیز شناسایی دیگر مؤلفه‌های تأثیرگذار در این رابطه معطوف گردیدند.

به موازات تحول مفهوم نگرش، مفهوم «میراث^۷» نیز در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی، تحت تحول و تکامل قرار داشت. ورود تدریجی ابعاد دیگری از جمله «بعد اجتماعی» به این مفهوم، موجب تقلیل تسلط «کالبد-محور» در تفکرات حفاظتی و توسعه مفهوم میراث گردید. علی‌رغم درک ضرورت توجه به ابعاد اجتماعی در فرایند حفاظت از همان ابتدا، حضور محوری این مفهوم در مباحث حفاظتی در دهه هفتاد میلادی قابل پیگیری است؛ به‌طوری که ضرورت «تعلق و احترام مردم» برای ضمانت از حفاظت یادمان‌ها و محوطه‌های تاریخی در کنفرانس آتن در سال ۱۹۳۱ م (The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, 1931) مورد اشاره قرار گرفت. همچنین درک سهولت حفاظت از یادمان‌هایی که «مورد استفاده اجتماعی سودمندی» قرار می‌گیرند، در منشور و نیز ایکوموس در سال ۱۹۶۵ م (ICOMOS, 1965) صورت پذیرفت و نیز درک «ارزش‌های قوم‌شناسانه و انسان‌شناسانه» میراث جهانی در کنوانسیون یونسکو در سال ۱۹۷۲ م (UNESCO, 1972) مورد تأکید قرار گرفت و در ادامه درک وابستگی آینده میراث معماری به نقشی که «در متن زندگی مردم» می‌یابند، در منشور میراث معماری اروپا به سال ۱۹۷۵ م (Council of Europe, 1975) مورد اشاره قرار گرفت. ولیکن ورود مفهوم «محیط^۸» به این حوزه در سال ۱۹۷۶ م در توصیه‌نامه ناپروبی (UNESCO, 1976)، که تحت عنوان «بستر طبیعی یا انسان‌ساخت» که دارای «پیوندهای

اجتماعی یا اقتصادی یا فرهنگی یا نواحی میراثی» و «مؤثر بر درک استاتیک و دینامیک» آنها دانسته شد را می‌توان نقطه عطفی در توسعه مفهوم میراث دانست.

هم‌زمان ضرورت توجه به نگرش‌های افراد نسبت به محیط، با هدف ایجاد جامعه جهانی آگاه و تقویت مشارکت مسئولانه و مؤثر افراد و جوامع در حل مسائل محیطی، در قالب «آموزش محیطی^۱» در مقیاس جهانی در منشور بلگراد به سال ۱۹۷۵م و توصیه‌نامه تیلیس به سال ۱۹۷۷م مد نظر قرار گرفتند (UNESCO, 1975, 1977)، که خود موجب اهمیت یافتن مطالعه نگرش‌های محیطی و رفتارهای محیطی گردید (Stern et al., 1995; Newman & Fernandes, 2015). در سال ۱۹۸۷م در سند «راهبردهای جهانی برای اقدام در حوزه آموزش و تربیت محیطی»، کلید حل مسائل محیطی «اقدامات متمرکز روی ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای افراد» دانسته شد (UNESCO, 1987) و در ادامه در سال ۱۹۹۳م در سند «راهنمای آموزش و تربیت در حفاظت از یادمان‌ها، متعلقات و محوطه‌ها»، در راستای حصول به راهبردهای مدیریت پایدار برای تغییر، در حوزه حفاظت از موارث فرهنگی که خود مستقر مابین حوزه‌های «توسعه محیطی» و «توسعه فرهنگی» دانسته می‌شد، ضرورت تلفیق نگرش‌های حفاظتی با اهداف اقتصادی و اجتماعی معاصر مورد اشاره قرار گرفت و «نیاز به اعطای دانش، نگرش‌ها و رویکردهای حفاظتی به تمامی کسانی که تأثیر مستقیم یا غیرمستقیم بر دارایی‌های فرهنگی دارند» از اهداف آموزشی عنوان شد (ICOMOS, 1993).

متأثر از درک اهمیت ابعاد اجتماعی میراث فرهنگی، حفاظت از این موارث، شاهد گردش نظری قابل توجهی دیگری نیز گردید، که نخستین آثار آن در بیانیه درسدن به سال ۱۹۸۲م، پدیدارگشت و در آن بازسازی یادمان‌های آسیب‌دیده از جنگ در راستای وفاق میان مردم و سرزمین بومی ایشان و نیز مشارکت در فرایندهای اجتماعی عنوان گردید (ICOMOS, 1982). بدین ترتیب حفاظت از موارث فرهنگی نه فقط با هدف حفظ کالبد بلکه در خدمت استحکام جامعه و با هدف ارتقاء وفاق اجتماعی مد نظر قرار گرفت. ادامه چنین رویکردی در اغلب اسناد حفاظتی قابل پیگیری است. از جمله در سند نارا به سال ۱۹۹۴م، «مسئولیت میراث فرهنگی و مدیریت آن در وهله اول متعلق به جوامع فرهنگی که آن را ایجاد نموده‌اند»، دانسته شد (ICOMOS, 1994). در کنوانسیون فارو شورای اروپا به سال ۲۰۰۵م بر «ارزش و پتانسیل میراث فرهنگی به عنوان منبعی برای توسعه پایدار و کیفیت زندگی در جامعه» و ضرورت مد نظر قرار دادن «جامعه میراث^۱» تأکید شد (Council of Europe, 2005). در منشور کبک به سال ۲۰۰۸م، به اهمیت «ارتباطات عمومی^۱» به عنوان بخشی ضروری از فرایند حفاظتی بزرگ‌تر اشاره و حفاظت میراث در سرشت خود «اقدامی ارتباطی» دانسته شد (ICOMOS, 2008). در بیانیه فلورانس به سال ۲۰۱۴م، میراث و مناظر فرهنگی برای «هویت جامعه» اساسی تلقی گردید (ICOMOS, 2014) و در بیانیه دهلی به سال ۲۰۱۷م، منابع میراثی دارای پتانسیل «تقویت سازگاری جامعه» دانسته شدند (ICOMOS, 2017a). برنامه عملیاتی فارو به سال ۲۰۱۸م به ترویج «اقدامات میراث‌محور و مردم‌گرا» پرداخت (Council of Europe, 2018-2019) و اصول کیفیت اروپایی مصوب ۲۰۱۹م، «گفتگو میان ذی‌مدخلان درباره مداخلات پیشنهادی در میراث فرهنگی» را برای دستیابی به سطوح بالای کیفیت ضروری دانسته است (ICOMOS, 2019).

گسترش مفهوم میراث، منجر به افزایش قابل توجه مؤلفه‌ها و بازیگران تأثیرگذار در فرایند حفاظت گردید و ضرورت کاربست دانش مدیریت در حفاظت را، بیش‌ازپیش تقویت نمود. از آن جمله بهره‌برداری از «نظریه ذی‌مدخلان^{۱۲}» که در دهه شصت میلادی در «حوزه مدیریت» پدیدارگشت، قابل توجه است (Freeman, 1984; Strand & Freeman, 2012). رویکرد ذی‌مدخلان به سال ۱۹۹۶م در بیانیه سن‌آنتونیو در باب اصالت آمریکایی، و در جهت «تشویق به مشارکت نظری قوی‌تر جامعه محلی و ذی‌مدخلان در همه مراحل فرایند حفاظت»، رسماً وارد مباحث حفاظتی گردید (ICOMOS, 1996). این رویکرد در منشور ملی هند (INTACH)

به سال ۲۰۰۴ م ضمن تأکید بر لزوم «اطمینان به جوامع محلی یا افراد در سپردن مسئولیت‌هایی برای حفاظت از میراث خودشان» پی گرفته شد (The Indian National Trust, 2004). به سال ۲۰۱۰ م در راهنمای مدیریت ریسک بلایای میراث جهانی، به «امکان بالاگرفتن تعارضات ارزش‌ها و گرایش‌ها در دارایی‌های میراثی میان ذی‌مدخلان مختلف» اشاره شد (UNESCO, 2010)؛ در سال ۲۰۱۳ م در راهنمای مدیریت میراث فرهنگی جهانی، «رویکرد ارزش‌مبنای»^{۱۳} به عنوان راهبردی برای مدیریت این تعارضات معرفی گردید (UNESCO, 2013). در بیانیه پاریس و توصیه‌نامه مناظر شهری تاریخی به سال ۲۰۱۱ م، به ضرورت «آگاهی‌بخشی و ظرفیت‌سازی در ذی‌مدخلان مختلف» اشاره شد (ICOMOS, 2011b; UNESCO, 2011). در اصول والتا مصوب ۲۰۱۱ م، «مشورت مستقیم»^{۱۴} و گفتگوی مداوم^{۱۵} با ساکنان و دیگر ذی‌مدخلان» در راستای تبیین ارزش‌های آنها برای حصول به پلان مدیریت فرایند حفاظت مشارکتی، لازم‌الاجرا عنوان گردید (ICOMOS, 2011a). در سال ۲۰۱۷ م در راهنمای سالالا، «فهم مشترک دقیق همه ذی‌مدخلان از دارایی‌ها» و «درگیری»^{۱۶} شرکاء و ذی‌مدخلان» از عناصر ضروری برنامه‌ریزی مدیریتی عنوان گردید. همچنین تهیه «پلان مشغولیت جامعه»^{۱۷} که «نشان‌دهنده چگونگی شناسایی، طبقه‌بندی و مشغول نمودن ذی‌مدخلان باشد» از ارکان برنامه‌ریزی مدیریتی دانسته شد. ضرورت توجه به «شفافیت»^{۱۸} به عنوان یکی از ارکان کاربست مدیریت به معنی «دسترسی ذی‌مدخلان به برنامه‌ها و اقدامات مدیریتی مرتبط با گرایش‌های هر یک» در همین سند (ICOMOS, 2017b) و ضرورت وجود «سیستم شفاف اطلاع‌رسانی به ذی‌مدخلان» در بیانیه دهلی مصوب ۲۰۱۷ م مورد اشاره قرار گرفتند (ICOMOS, 2017a). در اصول کیفیت اروپایی به سال ۲۰۱۹ م نیز «کاربست موفقیت‌آمیز برنامه‌های تفسیری، وابسته به دسترسی جوامع، ذی‌مدخلان و متخصصان به اطلاعات» و نیازمند «درک فراگیر از امتیازات میراث، برنامه‌ریزی و مدیریت تخصصی، و مشارکت خوب ذی‌مدخلان» دانسته شده است (ICOMOS, 2019).

پرنگ‌تر شدن روزافزون نقش ذی‌مدخلان در حفاظت از موارث فرهنگی، توجه عمیق‌تر به نگرش‌ها و چگونگی تأثیرپذیری رفتارها از نگرش‌ها را ایجاب نموده است که نمونه‌هایی از رویکردهای پژوهشی در این باب عبارتند از: رابطه میان باورها^{۱۹} و نگرش‌ها (Fishbein, 1963)؛ تأثیر «ترس»^{۲۰} بر تغییر نگرش (Rogers, 1975)؛ «خاص»^{۲۱} یا «عام»^{۲۲} بودن نگرش (Heberlin & Black, 1976)؛ «مدل سیستماتیک-گمانه‌ای»^{۲۳} در پردازش اطلاعات ذهنی (Chaiken, 1980)؛ «دسترس‌پذیری»^{۲۴} نگرش‌ها در حافظه که در این پژوهش نیز مد نظر قرار گرفته است (Fazio et al., 1982; Kokkinaki & Lunt, 1997; McCartan & Elliott, 2018)؛ نقش «ارزش‌ها» در نگرش‌ها (Xie et al., 2007)؛ تأثیر «نگرش‌های رفتاری»^{۲۵}، «هنجارهای ذهنی»^{۲۶} و «کنترل رفتاری ادراکی»^{۲۷} در «مقاصد رفتاری»^{۲۸} در «نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده»^{۲۹} (Ajzen, 1991)، عملکرد «ضمنی»^{۳۰} و «ناخودآگاه»^{۳۱} رفتارهای اجتماعی (Greenwald & Banaji, 1995)؛ تأثیر «دانش»^{۳۲} در «قدرت»^{۳۳} و «پردازش»^{۳۴} نگرش‌ها (Biek et al., 1996)؛ نگرش‌های «چندگانه»^{۳۵} یا «دوگانه»^{۳۶} Conner (2002)؛ نظریه «ارزش-باور-هنجار»^{۳۷} (Stern et al., 1999)؛ تأثیر «هنجارهای اخلاقی»^{۳۸} (Lo-pez-Mosquera et al., 2014)؛ نقش «اهداف»^{۳۹} در رابطه نگرش-رفتار (Kruglanski et al., 2018)؛ تأثیر «تجربه هم‌آفرینی»^{۴۰} (Meng & Cui, 2020)؛ و تأثیر «دلسوزی»^{۴۱} (Baldner et al., 2020).

ضرورت توجه به نگرش‌ها در اسناد حفاظتی نیز قابل پیگیری است. از آن جمله در منشور بورا به سال ۱۹۹۹ م، ضرورت اتخاذ «نگرش باز به تنوعات فرهنگی» از جانب کارورزان حفاظتی (Australian ICOMOS, 1999) قابل اشاره است. در راهنمای مدیریت مخاطرات طبیعی به سال ۲۰۱۰ م، «دستیابی به تغییر جهت مورد نیاز در نگرش‌ها که در نهایت منجر به ساخت فرهنگ حقیقی حفظ، درون جامعه میراث گردد» (UNE-SCO, 2010) مدنظر قرار گرفت. در راهنمای مدیریت میراث جهانی به سال ۲۰۱۳ م، «پایش»^{۴۲} به عنوان

ابزاری برای «امکان‌یافتن مدیریت به تغییر و ارتقاء نگرش هم‌کنشی^{۴۳} به جای نگرش واکنشی^{۴۴} نسبت به حفاظت و مدیریت میراث» (UNESCO, 2013) عنوان گردید. و در اصول کیفیت اروپایی به سال ۲۰۱۹م، «حکمرانی»^{۴۵} تحت عنوان «نگرشی ذهنی، رفتاری یکپارچه و آگاهی نسبت به تعارضات در گرایش‌ها» مطرح شد (ICOMOS, 2019).

چارچوب نظری تحقیق

روان‌شناسی اجتماعی به رابطه فرد، جامعه و فرهنگ و نیز تأثیر متقابل آشکار و دائمی این سه بر یکدیگر، می‌پردازد؛ چراکه پرداختن به یکی بدون توجه به آن دو دیگر به بن‌بست منتهی می‌گردد (دوچ و کراوس، ۱۳۸۶، ۱). روان‌شناسان اجتماعی درصد شناخت شرایطی که موجب شکل‌گیری گرایش‌های شخص و روابط مسالمت‌جویانه یا رقابت‌آمیز او با دیگران می‌شوند، هستند. آنها همچنین به بررسی نتایج به‌دست‌آمده از گرایش‌های فرد در روابط او با دیگران، می‌پردازند (دوچ و کراوس، ۱۳۸۶، ۱۰). نگرش‌ها، ارزیابی‌های اشخاص از مردم، اشیاء و ایده‌ها هستند. نگرش‌ها می‌توانند بر مبنای باورها پدید آیند که به آنها نگرش‌های شناخت-محور^{۴۶} گفته می‌شود، و یا می‌توانند بر مبنای احساسات و ارزش‌ها شکل گیرند که تحت عنوان نگرش‌های عواطف-محور^{۴۷} مورد اشاره قرار می‌گیرند (Aronson *et al.*, 2010, 178-179). برخی از نگرش‌ها پایدار و نسبت به تغییرات مقاوم بوده، در حالی که پاره‌ای دیگر از نگرش‌ها ممکن است ناپایدار بوده و نسبت به شرایط، تغییرات قابل توجهی از خود بروز دهند (Baron & Branscombe, 2012, 140). نگرش‌ها با کمک به ما در تعبیر و تفسیر اطلاعات جدید، و تحت‌تأثیر قرار دادن پاسخ‌های گرایشی یا اجتنابی، کارکردی دانشی^{۴۸} دارند. همچنین نگرش‌ها به ما امکان می‌دهند تا ارزش‌ها و باورهای اصلی خود را ابراز کنیم و بدین ترتیب نگرش‌ها می‌توانند در خدمت کارکرد هویتی یا ابراز خویش‌نشان باشند. کارکرد عزت‌نفسی، کارکرد خوددفاعی و کارکرد انگیزشی نیز از دیگر کارکردهای نگرش‌ها هستند (بارون و همکاران، ۱۳۸۸). مطالعه نگرش‌ها در حوزه روان‌شناسی اجتماعی و به تبع در زمینه حفاظت از موارث معماری و شهری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چراکه نگرش‌ها این قابلیت را دارند که تقریباً کلیه تجربیات افراد از جمله تجربیات اشخاص نسبت به مکان‌های میراثی را تحت تأثیر قرار دهند. نگرش‌ها می‌توانند افکار را متأثر سازند، حتی اگر همواره در رفتار علنی اشخاص، منعکس نگردند. علاوه بر این، علی‌رغم اینکه بسیاری از نگرش‌های افراد، نگرش‌های صریح^{۴۹} به معنی «خودآگاه و قابل بیان» هستند، برخی دیگر از نگرش‌ها، نگرش‌هایی ضمنی^{۵۰} یعنی «غیرقابل کنترل و غیرقابل دسترس توسط خودآگاه» می‌باشند (Baron & Branscombe, 2012, 141). دلیل دیگری که بررسی نگرش‌ها را حائز اهمیت می‌نماید، این است که نگرش‌ها اغلب رفتار ما را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند، بالاخص هنگامی که نگرش‌ها نیرومند و دسترس‌پذیر هستند. از آنجا که نگرش‌ها می‌توانند تصمیم‌گیری‌های رفتاری^{۵۱} با عواقب بلندمدت را نیز متأثر کنند، بسیار حائز اهمیت است که فرایند تفکرانی که تصمیم‌گیری‌های مبتنی بر نگرش‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند، شناسایی شوند (Baron & Branscombe, 2012, 143).

یکی از مؤلفه‌های مؤثر بر رابطه میان نگرش‌ها و رفتارها، میزان دسترس‌پذیری^{۵۲} نگرش‌ها از حافظه^{۵۳} دانسته می‌شود. دسترس‌پذیری نگرش‌ها به قدرت تداعی^{۵۴} میان موضوع نگرش^{۵۵} و ارزیابی^{۵۶} شخص از موضوع اشاره دارد (Fazio *et al.*, 1982; Fazio *et al.*, 1984; Powell & Fazio, 1984)؛ که عمدتاً به واسطه میزان تأخیر^{۵۷} اشخاص در ابراز یا گزارش نظر خود نسبت به موضوع نگرش، سنجیده می‌شود. در واقع نگرش‌ها تنها هنگامی می‌توانند رفتارها را پیش‌بینی کنند که به شدت برای افراد دسترس‌پذیر باشند (Fazio & Williams, 1986; Kallgren & Wood, 1986; Fazio *et al.*, 1989; Kokkinaki & Lunt, 1997). همچنین

دسترس‌پذیری در رابطه میان نگرش‌ها و قضاوت اطلاعات نگرشی تأثیرگذار دانسته شده است. بدین معنی که پردازش جهت‌گیرانه اطلاعات در اشخاص بیشتر مبتنی بر نگرش‌های دسترس‌پذیر صورت می‌پذیرد (Houston & Fazio, 1989; Schuette & Fazio, 1995)؛ از نقطه‌نظری دیگر، نگرش‌های دسترس‌پذیر بر چگونگی طبقه‌بندی موضوعات و پردازش‌های قضاوتی در ذهن افراد تأثیرگذار هستند (Smith *et al.*, 1996). نگرش‌ها می‌توانند موجب سهولت تصمیم‌گیری شوند و نگرش‌های دسترس‌پذیر در کیفیت این تصمیمات ایفای نقش می‌نمایند (Fazio *et al.*, 1992). وجود نگرش‌های دسترس‌پذیر نسبت به یک موضوع، تغییر نگرش‌ها را، حتی پس از آن‌که شرایط اولیه شکل‌گیری آن نگرش‌ها تغییر کرده‌اند، دشوار می‌نماید (Fazio *et al.*, 2000). از منظری دیگر، درگیری نگرشی می‌تواند منجر به اتخاذ راهبردهای جهت‌گیرانه در جمع‌آوری اطلاعات مرتبط با موضوع گردد که خود موجب تولید نگرش‌های تک‌سوگرایانه^{۵۸} قدرتمند می‌شود که این نوع نگرش‌ها شدیداً دسترس‌پذیر هستند (Lavine *et al.*, 2000). در واقع دسترس‌پذیری یکی از مؤلفه‌های مستقل در ارزیابی قدرتمندی نگرش‌ها محسوب می‌گردد (Bizer & Krosnick, 2001) و بر مؤلفه‌های دیگر قدرتمندی نگرش‌ها نیز تأثیرگذار است (Holland *et al.*, 2003). هرچه نگرش‌ها دسترس‌پذیرتر باشند، تأثیر آنها بر پردازش اطلاعات و رفتار بیشتر می‌شود (Descheemaeker *et al.*, 2017). همچنین نگرش‌های مبتنی بر عواطف، دسترس‌پذیری بیشتری در حافظه دارند، بالاخص اگر نگرش مثبت باشد (Rocklage & Fazio, 2018)، از آن‌جا که به صورت کلی دسترس‌پذیری به نگرش‌های مثبت در حافظه بیشتر از نگرش‌های منفی است، نگرش‌های مثبت اعتبار بیشتری در پیشگویی رفتارها دارند (McCartan & Elliott, 2018).

موضوع دیگری که در ارتباط با نگرش‌ها حائز اهمیت است، توجه به شرایطی است که به بروز تغییرات در نگرش‌ها منجر می‌گردند. یکی از این شرایط که در پژوهش‌های متعددی به آن پرداخته شده است، افزایش قابل توجه احتمال بروز تغییر نگرش در افرادی است که درگیر پاسخ‌دهی به «علت» شکل‌گیری نگرش‌هایشان نسبت به یک موضوع می‌گردند. بدین معنی که افرادی که به تفکر و تحلیل دلایل اتخاذ نگرش‌هایشان در قبال موضوعی خاص می‌پردازند، بیشتر دچار تغییر نگرش خواهند شد و در این فرایند، نگرش‌ها و اطلاعات دسترس‌پذیر نقشی محدودکننده^{۵۹} ایفا می‌نمایند (Hodges & Wilson, 1993; Wilson *et al.*, 1995).

ذی‌مدخلان^{۶۰}، مفهومی است که از حوزه مدیریت وارد حوزه حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی شد. ادوارد فریمین در سال ۱۹۸۴ میلادی به تبیین مفهوم کلاسیک ذی‌مدخلان پرداخت و آن را «هر گروه یا فردی که می‌تواند تأثیرگذار بر یا متأثر از هدف سازمان باشد»، تعریف نمود (Freeman, 1984). نظریه ذی‌مدخلان^{۶۱} به شکل وسیعی موضوع مورد بحث در جهان تجارت بوده است و به عنوان جایگزینی برای دیدگاه ذی‌نفعان^{۶۲} در نظام سرمایه‌داری^{۶۳}، ترویج داده شده است؛ در نظام سرمایه‌داری ارزش‌ها تنها برای افرادی که در موقعیت ارتفاع از سرمایه‌گذاری قرار دارند، مد نظر قرار می‌گیرند؛ اما در مقابل، نظریه ذی‌مدخلان، چهارچوب تحلیلی را گسترش داده است، به شکلی که دیگر انواع ارزش‌سازی را نیز دربر می‌گیرد و ایده‌هایی همچون «مسئولیت اجتماعی مشترک»^{۶۴} و «اخلاقیات در تجارت»^{۶۵} را نیز تفوق می‌بخشد. نظریه ذی‌مدخلان در پردازش سه مسئله کلیدی مطرح گردید: «مسئله آفرینش ارزش و تجارت»^{۶۶}، «مسئله اخلاق در نظام سرمایه‌داری»^{۶۷}، و «مسئله طرز فکر مدیریتی»^{۶۸}. این نظریه به دنبال ارائه مکانیزم حکمرانی مؤثری برای کمک به مدیران در راستای خلق حداکثری ارزش برای ذی‌مدخلان است و بر سه وظیفه اصلی مبتنی شده است: (۱) کاهش عدم‌تقارن^{۶۹} اطلاعات میان ذی‌مدخلان کلیدی به منظور امکان‌پذیر ساختن مدیریت در خلق ارزش افزوده؛ (۲) مدنظر قراردادن گرایش‌های سرمایه‌گذاران، مشتریان، تهیه‌کنندگان، جوامع، و کارکنان به صورت مشترک؛ و (۳) مفروض داشتن تداوم کار شرکت یا بنگاه در طول زمان (Freeman *et al.*, 2010).

از آن جاکه سازمان‌های میراثی غیرانتفاعی و دولتی، با فشار رو به افزایشی برای کسب درآمد مواجه هستند، گرایش‌های پیچیده و رقابتی ذی‌مدخلان در بسترهای غیرانتفاعی، مشابه بهره‌بران از سرمایه‌گذاری قلمداد می‌گردد و مسائل محوری که در نظریه ذی‌مدخلان مورد اشاره قرار می‌گیرند - خلق ارزش، اخلاقیات، و مدیریت - قابل اطلاق به صنعت میراث نیز هستند (Kryder-Reid *et al.*, 2017).

مطالعه همه‌جانبه اثر می‌تواند نکاتی در مورد زمینه آن را روشن سازد. براین اساس امروزه در رویکردهای نوین حوزه حفاظت و مرمت، آثار را نه صرفاً اجسام ماده‌ای، بلکه وقایع و فرایندهای اجتماعی دانسته‌اند که توسط آنها، ماده و محتوا همراه با اشیاء، بناها، بقایای معماری و سایر آثار در زمان انتقال می‌یابند (یوسف‌نژاد و فلامکی، ۱۳۹۸). ازین‌رو توجه به گروه‌های مختلف ذی‌مدخلان جامعه میراث^{۷۰} در رویکردهای حفاظتی ارزش‌مبنا مورد توجه قرار گرفته و اهمیت یافته‌است. در چنین رویکردهایی ضرورت دارد که موارد تاریخی به عنوان ثروتی عمومی و با ارزش به مردم عرضه گردند و به وسیله جامعه به زندگی خود ادامه دهند (حناچی، ۱۳۹۱). عناصر کالبدی نمایانگر ارزش‌ها و مفاهیم اجتماعی و فرهنگی هستند و به گونه یک وسیله تبادل فکر بین ساکنان شهرها عمل می‌کنند و کم و بیش می‌توانند با وسائل ارتباط جمعی امروزی قیاس شوند (فلامکی، ۱۳۹۵). موجودیت هر ثروت فرهنگی در روند حیات خود متأثر از شیوه حیات اجتماعی بومی خواهد بود که در بستر آن قرار گرفته‌است و در شرایط مختلف فرهنگی شدت و ضعف می‌یابد. در بسیاری از آثار ایرانی که به واسطه نوع مواد و مصالح مورد استفاده، از همان بدو آفرینش نیازمند نگهداری و تعمیر پیوسته هستند، پیوستگی این فرایند به واسطه سیر حرکت اجتماعی، دچار شدت و ضعف می‌شود (پدرام و همکاران، ۱۳۹۰؛ جاپلقلی و همکاران، ۱۳۹۷). رویکرد ارزش‌مبنا به عنوان بهترین روش به منظور مدیریت حفاظت از مکان‌های میراثی در نقاط مختلف جهان، بر جنبه‌های گوناگون توسعه جوامع و تکامل آن‌ها در گذر زمان توجه دارد. اهمیت معنایی مکان یا به عبارتی ارزش‌های منتسب به مکان از سوی جامعه محلی، ذی‌نفعان و متخصصان، هسته اصلی تشکیل‌دهنده فرایند مدیریت ارزش‌مبنا هستند (حناچی و همکاران، ۱۳۹۶). ایجاد تعامل و تعادل توأم با شناخت میان «وجوه تاریخی-فرهنگی ظروف زندگی دیروز» از یک سو و «نیازها و خواسته‌های متناسب با زندگی امروز» از سوی دیگر، در فرایند حفاظت واجد اهمیت بوده و مستلزم حذف و یا کنترل سوءبرداشت‌ها، تنش‌ها و تعارض‌های اجتماعی با رویکردهای حفاظتی است. از آن جاکه دیدگاه‌های افراد نسبت به میراث معماری و نیز مشارکت ایشان در فعالیت‌های حفاظتی، عمدتاً مبتنی بر آگاهی از معنای علمی و حقیقی میراث شکل نمی‌گیرد و تا حد زیادی از ادراکاتی که در تصور ایشان در ارتباط با آن ایجاد شده‌است، تبعیت می‌نماید (رازقی، ۱۳۹۱)، توجه به نگرش‌های افراد در مواجهه با موضوعات میراث فرهنگی حائز اهمیت گردیده‌است. براین اساس نگرش‌های افراد در ارتباط با میراث معماری و ارزش‌های مرتبط با آنها بر رفتار آنها در این زمینه از جمله مشارکت افراد در فعالیت‌های حفاظتی و یا بروز تعارضات احتمالی تاثیرگذار هستند. بررسی نگرش‌های دسترس‌پذیر افراد به شناخت نیازها و گرایش‌های آنها و درک نیروهای پیش‌برنده یا بازدارنده اجتماعی در مواجهات حفاظتی کمک می‌نماید، و در نهایت می‌تواند در ارتقاء کیفی راهبردهای مدیریتی در حفاظت از میراث فرهنگی و همچنین توانمندسازی فرهنگی جامعه نقش‌آفرین باشد.

روش انجام تحقیق

این پژوهش مبتنی بر راهبرد نظری زمینه‌یابی^{۷۱}، به نگرش‌سنجی کیفی با استفاده از پرسش‌گری غیر ساختاریافته پرداخته‌است. زمینه‌یابی امکان شناسایی و توصیف پدیده‌ها، نگرش‌های اصلی و هسته‌های مرکزی، فرایندهای اجتماعی و روان‌شناسی اجتماعی و کنش و واکنش‌های آنها را در گذرگاه‌های تغییر

امکان‌پذیر می‌سازد. به بیان دیگر، زمینه‌یابی امکان روشن کردن آنچه را که در جریان است و یا آنچه در حال رخ دادن است، فراهم می‌نماید (Morse et al., 2016). زمینه‌یابی ابزاری قدرت‌مند برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌های پژوهش است که در رویکردی استقرایی به جمع‌آوری داده‌ها بدون اتخاذ فرضیات از پیش تعیین شده می‌پردازد. در فرایند مرور داده‌های جمع‌آوری شده، داده‌ها، مفاهیم و عناصر تکرارشونده شناسایی شده و مورد کدگذاری قرار می‌گیرند. با افزایش داده‌های جمع‌آوری شده، امکان گروه‌بندی آنها در قالب مفاهیم و دسته‌ها میسر می‌گردد (Allan, 2003).

جامعه آماری پژوهش؛ گروه‌های مختلف ذی‌مدخلان حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران می‌باشند که در بررسی‌های میدانی مورد شناسایی قرار گرفتند. با توجه به رویکرد نظری زمینه‌یابی، ابزار این پژوهش مصاحبه غیرساختاریافته با طرح تنها یک پرسش مشابه از کلیه مصاحبه‌شوندگان در گروه‌های مختلف در راستای دستیابی به سطوح مختلف اطلاعات دسترس‌پذیر ایشان در رابطه با موضوع حفاظت از مسجد بود. بدین ترتیب که پرسش‌گر در مواجهه مستقیم با افراد از گروه‌های مختلف ذی‌مدخلان، صرفاً با طرح این پرسش که «نظر شما در ارتباط با حفاظت و مرمت این مکان چیست؟» در راستای تقلیل حداکثری «جهت‌دهی» به پاسخ مصاحبه‌شوندگان، اقدام به ثبت پاسخ‌های ایشان با حفظ ترتیب اصلی اشارات و به صورت کتبی نمود. عدم استفاده از دستگاه‌های ضبط صدا در راستای تسهیل ایجاد احساس امنیت و جلوگیری از خودسانسوری مخاطبان، صورت پذیرفت. در همین راستا، از ارائه هرگونه توضیحات اضافی و یا ابراز نظر شخصی از سوی پرسش‌گر در حین مصاحبه با افراد، پرهیز شد. پرسش از گروه‌های مختلف و با توجه به تمایل آنها به مشارکت صورت پذیرفت و در نهایت ۵۳ نفر مورد مصاحبه قرار گرفتند.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات؛ پس از جمع‌آوری داده‌های میدانی، طبقه‌بندی و تحلیل داده‌های کیفی در نرم‌افزار ATLAS.ti از طریق کدگذاری داده‌ها و شناسایی محورهای کلی و زیرگروه‌ها با توجه به داده‌های تکرارشونده صورت پذیرفت. بدین ترتیب با تکیه بر زمینه‌یابی، امکان جمع‌آوری داده‌های کیفی در این پژوهش فراهم آمد و در ادامه داده‌های کیفی در خلال طبقه‌بندی و تحلیل به صورت کمی ارائه و مورد سنجش قرار گرفتند. به منظور سنجش نگرش ذی‌مدخلان از طریق دستیابی به سطوح مختلف دسترس‌پذیری اطلاعات، با توجه به «تأخیر»^{۷۲} و «تاکید/اهمیت»^{۷۳} اشاره به موضوعات، داده‌ها در دو دسته تحت عناوین «اولویت نخست دسترس‌پذیری» و «اولویت مورد تأکید دسترس‌پذیری» طبقه‌بندی شدند. با بررسی و تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها، نیازها و گرایش‌های گروه‌های اصلی ذی‌مدخلان حفاظت از مسجد و همچنین هم‌گرایی و واگرایی نگرش‌ها با یکدیگر و نسبت به فرایند حفاظت مطلوب، مورد ارزیابی قرار گرفت.

شناخت مسجد جامع عتیق تهران و ذی‌مدخلان در حفاظت از اثر؛ مساجد جامع، عموماً ابنیه‌ای بسیار با عظمت بودند که هر جمعه مسلمانان را برای برگزاری فریضه نماز جماعت در خود جای می‌دادند. ازین رو این مساجد در مقیاس‌های بسیار بزرگ‌تری نسبت به مساجد دیگر در راستای گنجاندن تعداد بسیار بیشتری نمازگزار، ساخته می‌شدند. اهمیت و عظمت این مساجد محدود به خصلت‌های کالبدی آنان نمی‌شد و مساجد جامع از آن جاکه محل اجتماع آحاد مختلف مسلمانان در شهرهای نسبتاً بزرگ بودند، علاوه بر اهمیت مذهبی، اغلب نقش اجتماعی و سیاسی پررنگی را نیز در تاریخ هر ناحیه بر عهده داشته‌اند. مسجد جامع عتیق تهران، قدیمی‌ترین مسجد پایتخت فعلی ایران می‌باشد. این مسجد در مرکز محله بازار تهران و در نزدیکی مسجد سلطانی (شاه) قرار دارد. به لحاظ وجود دو مسجد در بازار، فاصله بین این دو مسجد و بازار آن را بین الحرمین نامیده‌اند که اکنون نیز این نام به بازار بین الحرمین اطلاق می‌شود. از تاریخ احداث این مسجد اطلاع دقیقی در دست نیست. به شهادت کتیبه‌های موجود در زیارتگاه‌های شهر تهران قدیم، قسمت اصلی و قدیمی

پایتخت از قرن نهم هجری رو به آبادی و رونق می‌رفته‌است و بدین لحاظ تردیدی نمی‌توان داشت که مسجد جامع تهران هم لااقل در قرن نهم هجری موجود و دائر بوده‌است. لیکن آنچه در حال حاضر در مسجد مزبور دیده می‌شود، اثری قدیمی‌تر از قرن سیزدهم هجری به نظر نمی‌رسد که امری طبیعی است، چراکه پس از برگزیده شدن تهران به پایتختی، بنای مسجد جامع تهران نیز مکرر تجدید و توسعه یافته است (حییبی، ۱۳۸۸). کالبد کنونی این مجموعه که شامل هفت شبستان مختلف است، علی‌رغم اینکه به جهت توسعه و مرمت‌های ادواری دچار عدم تناسب در اجزا و دارای ظاهری غیر یکپارچه شده است، اما از این جهت که گنجینه‌ای از معماری ادوار مختلف را در خود جای داده، بسیار ارزشمند و واجد توجه می‌باشد.

مسجد جامع عتیق تهران از حیث جایگاه اجتماعی و سیاسی نیز در ادوار مختلف بسیار حائز اهمیت بوده‌است. تعدد وقایع تاریخی که به این مکان مرتبط هستند، همچون تجمع مردم پس از به توپ بسته شدن مجلس در دوران مشروطه و نیز حضور افراد برجسته و تأثیرگذاری همچون آیت‌ا... شاه‌آبادی و شاگرد ایشان آیت‌ا... خمینی در ادوار بعدی در این مسجد، مؤید اهمیت و نقش برجسته پیشین این اثر، در تاریخ معاصر ایران است (خدمه‌امام‌رضایی، ۱۳۹۱). این اثر به سال ۱۳۷۵ ه.ش. در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید. در فرایند میدانی شناسایی گروه‌های اصلی ذی‌مدخلان حفاظت این اثر، مشخص گردید که علاوه بر مسئولین حفاظت و مرمت مسجد، افراد در دو گروه کلی نمازگزاران و عابران با مسجد در تعامل هستند. گروه نمازگزاران خود به دو دسته نمازگزاران بومی و نمازگزاران غیربومی قابل تقسیم هستند. منظور از نمازگزاران بومی افرادی هستند که مکرراً در مسجد به اقامه نماز پرداخته و منظور از نمازگزاران غیربومی افرادی هستند که برای نخستین بار در مسجد به اقامه نماز می‌پردازند. همچنین از آن‌جا که مسجد در تقاطع چندگذر اصلی و فرعی بازار واقع شده‌است، تعداد قابل توجهی از عابران و گردشگران بازار به شکل عمدتاً غیر هدفمند در صحن مسجد حضور دارند.

یافته‌های تحقیق و طبقه‌بندی

یافته‌های این پژوهش احصاء ۱۸ محور کلی به عنوان دسترس‌پذیرترین موضوعات مورد توجه مخاطبین در ارتباط با حفاظت و مرمت مسجد جامع عتیق تهران را میسر نمود. مصاحبه‌شوندگان در چهار گروه مورد شناسایی و دسته‌بندی قرار گرفتند که عبارتند از: (۱) گروه عبوری/گردشگر؛ (۲) گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد؛ (۳) گروه نمازگزاران بومی؛ و (۴) گروه نمازگزاران غیربومی.

محورهای کلی احصاء شده از جانب این گروه‌ها، در پژوهش تحت عنوان «کدگروه»ها نام‌گذاری شده‌اند. در مجموع تعداد ۱۰۹ زیرگروه نیز ذیل ۱۸ کدگروه شناسایی گردید؛ که در این پژوهش تحت عنوان «کد»ها نام‌گذاری شده‌اند. کدگروه‌ها و کدها بر مبنای فراوانی طبقه‌بندی و در جدول ۱ قابل مشاهده هستند. در این جدول، کدها بر اساس فراوانی بیشینه در کدگروه مربوطه مورد طبقه‌بندی قرار گرفته‌اند و با درجه‌بندی رنگی، میزان فراوانی آنها نسبت به دیگر کدها قابل مقایسه می‌باشد؛ بدین ترتیب که رنگ قرمز نشان‌دهنده آیتم دارای بیشترین فراوانی، رنگ سبز نشان‌دهنده آیتم دارای کمترین فراوانی و رنگ زرد نشان‌دهنده آیتم دارای فراوانی میانگین نسبت به کل داده‌های جدول می‌باشد. آیتم‌های دیگر نیز بر حسب میزان فراوانی با رنگی متشکل از ترکیب دو رنگ از سه رنگ مورد اشاره، نمایش داده شده‌اند. در ستون توضیحات جدول ۱، مفاهیم مورد اشاره در ذیل هر یک از کدها بازنموده شده‌است.

جدول ۱. کدگروه‌ها و کدهای مورد اشاره مصاحبه‌شوندگان

ردیف	کدگروه	کد	فراوانی	توضیحات		
۱	آ: جنبه های حقوقی- اقتصادی	۱-آ: بودجه و منابع مالی	20	اشاره به منابع مالی اختصاص یافته و هزینه‌های مصرف در مجموعه		
		۲-آ: سازمان میراث فرهنگی	14	اشاره به سازمان میراث فرهنگی ایران و افراد و نهادهای وابسته به آن		
		۳-آ: اوقاف	10	اشاره به موقوفه بودن مکان، متولیان و سازمان اوقاف و مستغلات کشور، موقوفات مربوط به مجموعه		
		۴-آ: متولی حفاظت	7	اشاره به نهادها یا افراد متولی حفاظت از اثر میراثی		
		۵-آ: شهرداری	5	اشاره به سازمان شهرداری تهران		
		۶-آ: فساد/بی طرفی	5	اشاره به فساد سازمان‌یافته در ساختار عملکردی. اشاره به ضرورت وجود رویکردهای بی‌طرفانه در ساختار عملکردی		
		۷-آ: مدیریت و برنامه ریزی	5	اشاره به ساختار مدیریتی در حفاظت از میراث فرهنگی و نیز برنامه‌ریزی اقدامات حفاظتی در سازمان‌های ارشد حفاظتی		
		۸-آ: ابزار و اسناد قانونی	4	اشاره به اسناد قانونی و ابزار حقوقی در ارتباط با حمایت و حفاظت از میراث فرهنگی/تاریخی		
		۹-آ: ارگان های دولتی/مستولین ذی ربط	4	اشاره به کلیه ارگان‌ها و مسئولین مرتبط با امور آثار میراثی در ساختار دولتی کشور		
		۱۰-آ: ثبت	3	اشاره به فرایند ثبت آثار در فهرست آثار ملی کشور		
		۱۱-آ: بخش خصوصی	2	اشاره به افراد حقیقی و حقوقی که به صورت غیر دولتی و مستقل در حوزه‌های حفاظت از آثار تاریخی اقدام می‌نمایند.		
		۱۲-آ: کمیته فنی	2	اشاره به کمیته فنی میراث فرهنگی		
		۱۳-آ: ضوابط حریم	2	اشاره به ضوابط حریم آثار تاریخی		
۲	ب: کیفیات کالبدی	۱-ب: حفظ و مرمت و ضرورت آن	12	اشاره به اقدامات مرمت کالبدی جهت حفظ صحت کالبدی مجموعه		
		۲-ب: مدت زمان مرمت کالبدی	10	اشاره به مدت زمان انجام امور مرمتی در مجموعه		
		۳-ب: نگهداری/بایش کالبدی	10	اشاره به اقدامات حفاظتی مستمر نگهداری از اثر و پایش وضعیت عناصر و اجزا کالبدی در طول زمان		
		۴-ب: بازسازی/نوسازی	9	اشاره به واژه‌های «بازسازی» و «نوسازی» که توسط مخاطبان مورد استفاده قرار گرفته و الزاما در معنای علمی آن نمی‌باشد.		
		۵-ب: به روز رسانی کالبدی	6	اشاره به اقدامات صورت گرفته جهت افزودن امکانات و تجهیزات مورد استفاده در راستای پاسخگویی به نیازهای امروزی مخاطبان در مجموعه.		
		۶-ب: مستندنگاری و تهیه آرشیو	5	اشاره به اقدامات مستندنگاری و تهیه آرشیو از مستندات		
		۷-ب: اقدامات مشهود کالبدی	4	اشاره به مشهود بودن اقدامات حفاظتی صورت گرفته در سال‌های اخیر در مجموعه		
		۸-ب: حفاظت کالبدی علمی تخصصی	4	اشاره به اقدامات صورت گرفته توسط متخصصین مرمت با تکیه بر اسناد و روش‌های علمی		
		۹-ب: استحکام بخشی/مقاوم سازی	4	اشاره به اقدامات حفاظتی در راستای استحکام بخشی سازه‌های اثر		
		۱۰-ب: نظارت بر فعالیت های مرمتی-حفاظتی	3	اشاره به نظارت متخصصین و سازمان‌های ارشد حفاظتی بر فرایند حفاظت و مرمت آثار تاریخی		
		۱۱-ب: باستان شناسی	3	اشاره به اقدامات باستان‌شناسی جهت تعیین طول عمر اجزا و عناصر و نیز شناخت سبک‌ها و لایه‌های تاریخی موجود در مجموعه		
		۱۲-ب: جلوگیری از تخریب/ماندگاری کالبدی	2	اشاره به اقدامات و موانع‌های یادآورنده تخریب کالبدی		
		۱۳-ب: اقدامات نامشهود کالبدی	2	اشاره به عدم درک مخاطبان و نامشهود بودن اقدامات حفاظتی صورت گرفته در سال‌های اخیر در مجموعه		
		۱۴-ب: صحت و دقت اجرا/هندسه	2	اشاره به شیوه‌های اجرای در معماری سبک و صحت و دقت تهیه و اجرای ساختارهای هندسی مورد استفاده در معماری		
		۱۵-ب: افزایش طول عمر/پایداری	2	اشاره به اقدامات حفاظتی در راستای افزایش طول عمر و پایداری کالبدی و عملکردی آن		
		۱۶-ب: پاکسازی سیگی	1	اشاره به حذف لایه‌های الحاقی در فرایندهای توسعه و مرمت صورت گرفته در بنا		
		۳	ب: مطلوبیت فضایی	۱-ب: خوب است/راضی هستم/ بد نیست	20	اشاره به نظر مخاطبان درباره میزان مطلوبیت فضای
				۲-ب: قیاس با مکان دیگر	15	اشاره به نظر مخاطبان درباره میزان مطلوبیت فضای مخاطبان در این مورد به مقایسه مسجد با مکان دیگری پرداخته‌اند.
				۳-ب: نیازمند رسیدگی/ضعیف/ بد	12	اشاره به نظر مخاطبان درباره میزان مطلوبیت فضای نیازمند رسیدگی بیشتری می‌باشد.
				۴-ب: خیلی عالی/ خیلی خوب	6	اشاره به نظر مخاطبان درباره میزان مطلوبیت فضای
				۵-ب: بهتر از قبل شده است	2	اشاره به نظر مخاطبان درباره میزان مطلوبیت فضای

ردیف	کد گروه	فرمان	کد	فرمان	توضیحات	ردیف
۴	ت: ارزش های مکانی	50	۱-ت: قدمت/ سن زیاد دارد	13	اشاره به سالخوردگی کابردی اثر	۳۵
			۲-ت: ارزش تاریخی	11	اشاره به سابقه و نقش آفرینی تاریخی مکان در ادوار گذشته	۳۶
			۳-ت: ارزش معماری	7	اشاره به ارزش‌های منسوب به وجود کابردی معماری، فنون، شیوه‌های احداث سبک‌های مختلف و لایه‌های معماری منسوب به ادوار مختلف و نیز آثار معماری باکیفیت، شاخص و ماندگار در طول زمان	۳۷
			۴-ت: خاطرات/ ارزش ناملموس	5	اشاره به ارزش‌های ناملموس منسوب به آثار و مکان‌های میراثی، همچون خاطرات، وقایع و داستان‌های مرتبط یا مکان که در حافظه فردی و جمعی جامعه نقش بسته‌اند.	۳۸
			۵-ت: ارزش میراثی	4	اشاره به ارزش‌های نهفته در آثار و دارایی‌های به‌جای مانده از گذشتگان/ میراث فرهنگی در معنای عام آن	۳۹
			۶-ت: شاخصه ندارد/ ارزش عجایب	5	اشاره به وجودی از بنا که در نزد عموم مردم اعجاب‌انگیز و شاخص است	۴۰
			۷-ت: ارزش سیاسی/ اجتماعی/ مذهبی	4	اشاره به جایگاه مذهبی، بنا، نقش سیاسی و اجتماعی که در تاریخ و در اذهان مردم به اثر منسوب می‌باشد.	۴۱
			۸-ت: سنتی است	3	اشاره به شکل‌گیری و نقش آفرینی در راستای سنن و آداب و رسوم گذشته	۴۲
۵	ث: جنبه‌های اجتماعی	42	۱-ث: معرفی/ اشاعه اطلاعات به جامعه	10	اشاره به اقدامات حفاظتی جهت معرفی اثر به جامعه و ایجاد زمینه‌های افزایش شناخت عمومی نسبت به آن	۴۳
			۲-ث: مشارکت- رغبت مردمی	9	اشاره به میزان رغبت مردم برای مشارکت در امور حفاظتی از میراث فرهنگی	۴۴
			۳-ث: آگاهی/ ناآگاهی مردمی	8	اشاره به میزان و ضرورت آگاهی و شناخت مردم نسبت به مسجد و میراث فرهنگی	۴۵
			۴-ث: حضور مردم/ احاد مختلف مردم	7	اشاره به زمینه‌ها و چگونگی حضور مردم در مکان‌های میراثی	۴۶
			۵-ث: ضرورت حفظ و جلب نمازگزار/ مردم	4	اشاره به لزوم انجام اقدامات جهت حفظ نمازگزاران کنونی مسجد و نیز جلب مخاطبین اعتقادی بیشتر	۴۷
			۶-ث: ویژگی های فرهنگی/ اجتماعی/ اقتصادی	4	اشاره به ویژگی‌های فرهنگی، زمینه‌های اجتماعی و شرایط اقتصادی کنونی در جامعه	۴۸
۶	ج: جایگاه و نقش افراد و گروه های معین	36	۱-ج: هیئت ائمه	14	اشاره به نقش هیأت ائمه‌ای کنونی در مجموعه	۴۹
			۲-ج: متخصصین حفاظت و مرمت	10	اشاره به نقش متخصصین حفاظت و مرمت در مجموعه	۵۰
			۳-ج: امامان جماعت/ افراد برجسته	5	اشاره به نقش امامان جماعت فعلی و پیشین مسجد و دیگر افراد شهر و برجسته تاریخی که در مجموعه حضور داشته‌اند.	۵۱
			۴-ج: خادم	3	اشاره به نقش خادمان کنونی شیستان‌های مسجد	۵۲
			۵-ج: بانیان مسجد	3	اشاره به نقش بانیان نخستین بخش‌های مختلف مجموعه	۵۳
۷	ج: اصالت	30	۱-ج: دخل و تصرفات و الحاقات	11	اشاره به دخل و تصرفات کابردی صورت گرفته در اثر و نیز اجزا و عناصر جدیدی که به آن افزوده شده‌اند.	۵۴
			۲-ج: ضرورت حفظ اصالت	10	اشاره مخاطبان به لزوم حفظ اثر در حالت اولیه و اصل خود و پرهیز از تغییر آن	۵۵
			۳-ج: حذف گچ کاری	3	اشاره به حذف لایه‌های گچ‌کاری در ایوان شیستان زیرگنبد و شیستان شاه‌آبادی و نمایان شدن آجرکاری‌های زیرین	۵۶
			۴-ج: یکپارچگی/ انسجام	3	اشاره به یکپارچگی و انسجام کابردی و بصری میان اجزای کنونی مجموعه	۵۷
			۵-ج: تغییر نکرده است	1	اشاره به نظر مخاطبان مبنی بر باقی ماندن وجوه کابردی بنا به شکل پیشین که افراد در خاطر داشتند	۵۸
			۶-ج: تغییر چهارچوب در و پنجره ها	1	اشاره به اقدامات مرمتی انجام گرفته مبنی بر تعویض چهارچوب و لنگه‌های در و پنجره فلزی و شیشه‌های رفلس پیشین که در مرمت‌های قبلی استفاده شده بودند و انسجام بصری و اصالت کابردی بنا را مخدوش نموده بودند.	۵۹
			۷-ج: حذف کاشی کاری	1	اشاره به حذف کاشی‌کاری پایین جداره ایوان ورودی شیستان زیرگنبد.	۶۰
۸	ح: امکانات رفاهی	28	۱-ح: سرمایش و گرمایش	9	اشاره به سیستم‌های حرارتی و برودتی در مجموعه	۶۱
			۲-ح: سرویس بهداشتی	7	اشاره به سرویس بهداشتی مجموعه	۶۲
			۳-ح: سیستم های صوتی تصویری/ توریب‌دازی	5	اشاره به سیستم‌های صوتی و تصویری قابل استفاده در مجموعه	۶۳
			۴-ح: امکانات رفاهی	5	اشاره کلی به امکانات رفاهی قابل استفاده در مجموعه	۶۴
			۵-ح: آب گرم	1	اشاره به امکان استفاده از آب گرم لوله‌کشی	۶۵
			۶-ح: جاکفشی	1	اشاره به محل قرار دادن کفش نمازگزاران	۶۶
			۷-ح: آب‌خوری	1	اشاره به محل آب‌خوردن عمومی	۶۷

ردیف	کد گروه	ردیف	کد	فرآیند	توضیحات	ردیف			
۹	خ: اجزا و عناصر شاخص در مسجد	24	۱-خ: تعدد شبستان ها/محیط داخلی	7	اشاره کلی به فضاهای داخلی شبستان‌های هفتگانه مسجد	۶۸			
			۲-خ: شبستان جهستون	3	اشاره به شبستان شرق مسجد که بزرگترین بنای تاریخی آجری در تهران نیز به شمار می‌آید.	۶۹			
			۳-خ: حیاط/محیط بیرونی	3	اشاره به فضای میانسرا	۷۰			
			۴-خ: شبستان شاه آبادی/رفیعی	2	اشاره به قدیمی‌ترین شبستان مسجد واقع در گوشه جنوب غربی مجموعه	۷۱			
			۵-خ: شبستان گرمخانه	2	اشاره به شبستان زمستانی واقع در گوشه جنوب شرقی مجموعه	۷۲			
			۶-خ: حوض	2	اشاره به حوض سنگی میان‌سرای مسجد	۷۳			
			۷-خ: درخت توت	1	اشاره به درخت توت کهنسال در مجاورت حوض در ناحیه شرقی میان‌سرا	۷۴			
			۸-خ: شبستان زیرکبند	1	اشاره به یکی از شبستان‌های سه‌گانه جنوبی مسجد که در میان دو شبستان دیگر (گرمخانه و شاه‌آبادی) واقع شده‌است.	۷۵			
			۹-خ: شبستان استرآبادی	1	اشاره به شبستان شمالی مسجد واقع در بالای شبستان زیرزمین	۷۶			
			۱۰-خ: سقاخانه	1	اشاره به سقاخانه موجود در جنوب شرقی صحن مسجد	۷۷			
			۱۱-خ: شبستان زیرزمین	1	اشاره به شبستان شمالی مسجد که در دل زمین واقع می‌باشد.	۷۸			
			۱۲-خ: مأذنه	1	اشاره به مأذنه چوبی واقع در بالای ایوان شبستان زیرکبند در ناحیه جنوبی مسجد	۷۹			
			۱۰	د: کیفیات ادراکی-بصری	23	۱-د: تمیز/مرتب	12	اشاره به ادراکات و انتظارات افراد در باب نظافت و بهداشت محیطی و نظم و ترتیب قرارگیری اشیا و عناصر در فضا	۸۰
						۲-د: زیبایی	10	اشاره به ادراکات و انتظارات افراد دربار ارزش‌های زیبایی‌شناختی، زیبایی و آراستگی و چشم‌نوازی جلوه‌های بصری در محیط	۸۱
۳-د: فرسودگی	1	اشاره به محیط آجزار فرسوده و خرابی با غلبه معنای منفی				۸۲			
۱۱	ذ: ظرفیت های کاربردی مسجد	21	۱-ذ: جذب مردم/گردشگر	8	اشاره به امکان جذب بازدیدکنندگان اعم از افراد محلی یا رهگذر و یا گردشگران ملی و بین‌المللی به مسجد	۸۳			
			۲-ذ: معبر/بویایی	6	اشاره به وضعیت مسجد که معبر رهگذران است و نیز ظرفیتی که به واسطه عبور و مرور برای مسجد مهیا می‌نماید.	۸۴			
			۳-ذ: حضور زنان/جوانان/کودکان	3	اشاره به امکان حضور زنان، جوانان و کودکان در مسجد	۸۵			
			۴-ذ: استراحت و توقف	3	اشاره به امکان توقف افراد و مسافران جهت استراحت در مسجد	۸۶			
			۵-ذ: تغییر کاربری	1	اشاره به لزوم تغییر کاربری کنونی مجموعه!	۸۷			
۱۲	ز: وجوه عبادی	12	۱-ز: باورهای مذهبی	9	اشاره به جایگاه و برخی باورهای مذهبی درباره مسجد	۸۸			
			۲-ز: افول باورهای مذهبی	3	اشاره به کاهش عمومی باورهای مذهبی نزد مردم	۸۹			
			۳-ز: نحوه برگزاری مراسم نماز	3	اشاره به نحوه برگزاری مراسم نماز در مسجد	۹۰			
۱۳	ز: عوامل تاثیرگذار بر مسجد	12	۱-ز: بازار/تغییر نقش بازار	7	اشاره به تاثیر بازار و تغییرات نقش بازار نسبت به گذشته بر مسجد	۹۱			
			۲-ز: گسترش شهر	2	اشاره به تاثیر گسترش شهر تهران بر مسجد	۹۲			
			۳-ز: تغییرات بافت	2	اشاره به تاثیر تغییرات کالبدی، جمعیتی و عملکردی بافت محلی بر مسجد	۹۳			
			۴-ز: افزایش جمعیت	1	اشاره به تاثیر افزایش جمعیت بر مسجد	۹۴			
			۵-ز: زمانه و نسل	1	اشاره به تاثیر تغییر نسل و فرهنگ زمانه بر مسجد	۹۵			
۱۴	ژ: بدون نظر-ناآگاهی	11	ژ-۱: بدون نظری	6	مخاطب اعلام بی نظری درباره موضوع مورد سؤال می‌نماید	۹۶			
			ژ-۲: ناآگاهی	5	مخاطب اظهار ناآگاهی درباره موضوع مورد سؤال می‌نماید.	۹۷			
۱۵	س: فایده‌مندی حفاظت و مرمت	10	۱-س: حفظ میراث تاریخی	4	اشاره به اهداف و انتظارات از انجام اقدامات حفاظتی و مرمتی در راستای حفظ و حراست میراث تاریخی موجود	۹۸			
			۲-س: برگزاری نماز	3	اشاره به اهداف و انتظارات از انجام اقدامات حفاظتی و مرمتی در راستای ایجاد امکان برگزاری نماز جماعت در مجموعه	۹۹			
			۳-س: گردشگری/اقتصادی	2	اشاره به اهداف و انتظارات از انجام اقدامات حفاظتی و مرمتی در راستای ایجاد امکان بهره‌برداری اقتصادی و جذب گردشگر	۱۰۰			
			۴-س: برای مردم	1	اشاره به اهداف و انتظارات از انجام اقدامات حفاظتی و مرمتی در راستای استفاده مردم	۱۰۱			

ردیف	کد گروه	فرمان	کد	فرمان	توضیحات	ردیف
۱۶	ش: کیفیات ادراکی-احساسی	۱۰	ش ۱: دلشین و یاصفا	۴	اشاره به احساس دلشینی و صفای که مکان به مخاطبان عارض می‌نماید.	۱۰۲
			ش ۲: حس مکان تاریخی	۳	اشاره به احساس حضور در مکانی تاریخی و کهنسال که مکان بر مخاطبان عارض می‌نماید.	۱۰۳
			ش ۳: جو عرفانی-روحانی	۲	اشاره به احساس و تمسخر روحانی و عرفانی که مکان بر مخاطبان عارض می‌نماید.	۱۰۴
			ش ۴: آرامش بخش	۱	اشاره به احساس آرامش‌بخشی که مکان به مخاطبان عارض می‌نماید.	۱۰۵
۱۷	ص: امنیت-محرمیت	۵	ص ۱: امنیت	۳	اشاره به امنیت افراد و متعلقات ایشان در فضا	۱۰۶
			ص ۲: نگاهبان	۲	اشاره به حضور مأموران نگاهبان	۱۰۷
			ص ۳: محرمیت	۱	اشاره به حریم فضایی خانمها و آقایان در مجموعه	۱۰۸
۱۸	ض: گرافیک محیطی	۱	ض ۱: گرافیک راهنما	۱	اشاره به علائم راهنما در محیط مسجد.	۱۰۹

تحلیل یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش ضمن مد نظر قراردادن ذی‌مدخلان مختلف درگیر یا متأثر از فرایند حفاظت اثر معماری مسجد جامع عتیق تهران، در راستای حرکت به سمت جامعیت در فرایند حفاظت از آثار معماری، مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. بدین منظور، علاوه بر توجه به کلیه نگرش‌های ابرازشده در مجموع گروه‌ها، نگرش‌های هر یک از گروه‌های ذی‌مدخلان نیز منحصراً در رابطه با دیگر گروه‌ها و نیز در رابطه با موضوعات مورد اشاره در هر گروه، مورد مقایسه، تحلیل و بررسی قرار گرفتند. همچنین در این بررسی‌ها، توجه به میزان دسترس‌پذیری اطلاعات و نگرش‌های ابرازشده نیز به عنوان یکی از مؤلفه‌های درک میزان اهمیت و تأثیرگذاری موضوعات بر مخاطبان، مورد توجه قرار گرفت. بدین ترتیب تحلیل یافته‌ها بستری جهت ادراک نسبی دغدغه‌ها و گرایش‌های عمومی و اختصاصی ذی‌مدخلان اثر، همچنین اشتراکات و تفاوت‌ها در نگرش‌های هر گروه، که زمینه‌ساز هم‌پیوندی یا واگرایی قضاوت‌ها و رفتارهای آنان در قبال فرایند حفاظت اثر است، فراهم می‌نماید.

در جدول ۲ کلیه کدگروه‌ها بر اساس میزان فراوانی در گروه‌های مصاحبه‌شوندگان مورد طبقه‌بندی قرار گرفتند و با توجه به مساوی نبودن تعداد افراد در هر یک از گروه‌ها، این جدول با استفاده از محاسبه نرمال داده‌ها در نرم‌افزار ATLAS.ti تهیه گردید. بدین ترتیب که در ذیل ستون Table-relative درصد نرمال داده‌ها نسبت به کل داده‌ها در جدول با درجه‌بندی رنگی قابل مشاهده است. از دیگر موارد قابل توجه در این جدول ارائه درصد نرمال انحصاری هر یک از کدگروه‌ها در گروه‌های مختلف مصاحبه‌شوندگان، در ذیل ستون Row-relative است که بیان‌گر میزان پراکندگی کدگروه مربوطه در هر یک از گروه‌های مصاحبه‌شونده می‌باشد. همچنین با توجه به ستون Column-relative در جدول ۲، می‌توان دریافت که هر یک از گروه‌های مصاحبه‌شونده به چه میزان به کدگروه‌های مختلف اشاره داشته‌اند.

جدول ۲. فراوانی کدگروه‌ها در هر یک از گروه‌های مصاحبه‌شونده

ردیف	مباحثه‌شونده		گروه: سبزی/گردگر G=18; GS=6				گروه: سسوفین حفاظت و مرمت مسجد G=72; GS=7				گروه: نمازگزار بومی G=109; GS=29				گروه: نمازگزار غیربومی G=33; GS=11				Totals				
	Row-relative	Absolute	Table-relative	Column-relative	Row-relative	Absolute	Table-relative	Column-relative	Row-relative	Absolute	Table-relative	Column-relative	Row-relative	Absolute	Table-relative	Column-relative	Row-relative	Absolute	Table-relative	Absolute			
۱	17/14%	123	8/11%	32/43%	47/30%	58	4/93%	19/74%	28/79%	35	0/84%	3/35%	4/89%	6	3/26%	13/04%	19/02%	23	3/26%	13/04%	19/02%	23	
۲	11/95%	86	1/35%	5/40%	11/31%	10	3/29%	13/16%	27/52%	24	4/05%	16/20%	33/89%	29	3/26%	13/04%	27/28%	23	3/26%	13/04%	27/28%	23	
۳	9/80%	67	4/05%	16/22%	43/59%	29	1/65%	6/58%	17/68%	12	2/51%	10/06%	27/03%	18	1/09%	4/35%	11/69%	8	1/09%	4/35%	11/69%	8	
۴	7/87%	56	0/68%	2/70%	8/59%	5	1/97%	7/90%	25/08%	14	1/95%	7/82%	24/86%	14	3/26%	13/04%	41/46%	23	3/26%	13/04%	41/46%	23	
۵	7/86%	56	0/68%	2/70%	8/60%	5	0/99%	3/95%	12/56%	7	2/93%	11/73%	37/33%	21	3/26%	13/04%	41/51%	23	3/26%	13/04%	41/51%	23	
۶	6/03%	43	1/35%	5/40%	22/42%	10	0/33%	1/32%	5/46%	2					4/35%	17/39%	71/13%	31	4/35%	17/39%	71/13%	31	
۷	5/62%	40	1/35%	5/40%	24/05%	10	1/65%	6/58%	29/27%	12	1/54%	6/15%	27/34%	11	1/09%	4/35%	19/34%	8	1/09%	4/35%	19/34%	8	
۸	5/57%	40					0/82%	3/29%	14/76%	6	4/75%	18/99%	85/24%	34									
۹	5/55%	40	0/68%	2/70%	12/18%	5	0/49%	1/97%	8/90%	4	4/75%	18/99%	85/24%	8	3/26%	13/04%	58/78%	23	3/26%	13/04%	58/78%	23	
۱۰	4/38%	31	1/35%	5/40%	30/87%	10	2/47%	9/87%	56/36%	18	0/56%	2/24%	12/76%	4									
۱۱	4/11%	29	1/35%	5/40%	32/85%	10	1/65%	6/58%	39/99%	12	1/12%	4/47%	27/16%	8									
۱۲	3/88%	29	1/35%	5/40%	33/92%	10	0/99%	3/95%	24/77%	7	0/56%	2/24%	14/02%	4	1/09%	4/35%	27/28%	8	1/09%	4/35%	27/28%	8	
۱۳	3/65%	26	0/68%	2/70%	18/50%	5	2/14%	8/55%	58/55%	15	0/84%	3/35%	22/95%	6									
۱۴	2/09%	15	0/68%	2/70%	32/46%	5	0/99%	3/95%	47/43%	1	0/84%	3/35%	40/11%	6	1/09%	4/35%	52/02%	8	1/09%	4/35%	52/02%	8	
۱۵	2/08%	15	0/68%	2/70%	32/46%	5	0/99%	3/95%	47/43%	7	0/42%	1/68%	20/13%	3									
۱۶	1/68%	12	1/35%	5/40%	80/42%	10	0/33%	1/32%	19/58%	2													
۱۷	0/98%	7									0/98%	3/91%	100/00%	7									
۱۸	0/16%	1					0/16%	0/66%	100/00%	1													
Totals	100/00%	712	25/00%	100/00%	25/00%	178	25/00%	100/00%	25/00%	178	25/00%	100/00%	25/00%	178	25/00%	100/00%	25/00%	178	25/00%	100/00%	25/00%	178	25/00%

نگرش‌های دسترس‌پذیر در حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران
بر مبنای نگرش‌سنجی از دی‌مدخلان حفاظت
صدیقه دلیلی دیدار

بر اساس جدول ۲، موضوعاتی اعم از «مطلوبیت فضایی»، «کیفیات کالبدی»، «ارزش‌های مکانی»، «جایگاه و نقش افراد و گروه‌های معین» و «جنبه‌های اجتماعی» در ارتباط با مسجد، در بالاترین حد اشاره قرار داشته و مواردی اعم از «گرافیک محیطی» و «فایده‌مندی حفاظت و مرمت» در حداقل توجه مخاطبان قرار داشته‌اند. در میان موارد احصاء شده، «مطلوبیت فضایی» با درصد نرمال (۱۷/۱۴٪) از کل داده‌ها، به عنوان دسترس‌پذیرترین موضوع از جانب مخاطبین مطرح بوده‌است؛ لازم به ذکر است که از میان پاسخ‌های دریافت‌شده از گروه‌های مختلف مخاطبین، این کدگروه در گروه نمازگزاران غیربومی (۸/۱۱٪)، به طور قابل توجهی نسبت به گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد (۰/۸۴٪) مورد تأکید بیشتر قرار داشته‌است و در گروه نمازگزاران بومی (۴/۹۳٪) و گروه عبوری/گردشگر (۳/۲۶٪) به ترتیب از تأکید بر آن کاسته شده‌است. آنچه در ارتباط با این کدگروه از اهمیت بالایی برخوردار است، مشاهده عدم تطابق اظهارات مخاطبین در این کدگروه با نظرات متعاقبشان درباره سؤال مطرح شده‌می‌باشد. به شکلی که در موارد متعددی افراد با ایراد عبارتی عمدتاً قضاوتی به اعلام نظر کلی درباره سؤال مطرح شده می‌پرداختند، اما توضیحات تکمیلی مورد ارائه آنها، الزاماً هم‌راستا با اعلام نظر کلی خودشان نبود و در بسیاری از موارد، تضاد تأمل‌برانگیزی میان آن‌ها قابل شناسایی بود. دلایل بروز چنین تضادی همان‌گونه که اشاره شد، از منظر روان‌شناسی اجتماعی و تأثیر تعمق و تفکر به دلایل اتخاذ نگرش‌ها که منجر به بروز تغییراتی در آنها می‌شوند، قابل بررسی است. بدین معنی که ابرازات اولیه نگرشی در مصاحبه‌شوندگان، پس از درگیری بیشتر ذهنی در باب موضوع، دچار تغییراتی می‌گردد.

پس از «مطلوبیت فضایی»، «کیفیات کالبدی» کدگروه دارای بیشترین درصد نرمال فراوانی (۱۱/۹۵٪) در جدول ۲ می‌باشد که در گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد با (۴/۰۵٪) مورد تأکید بیشتری نسبت به سایر گروه‌ها قرار گرفته‌است. در ادامه گروه نمازگزار بومی (۳/۲۹٪)، گروه عبوری/گردشگر (۳/۲۶٪) و گروه نمازگزار غیربومی (۱/۳۵٪) به ترتیب به این موضوع توجه نشان داده‌اند. این امر نشان‌دهنده اهمیت ابعاد کالبدی فرایند حفاظت در نظر مخاطبان است.

«ارزش‌های مکانی» (۹/۳۰٪)، در جایگاه بعدی توجه مخاطبین قرار دارد و در گروه نمازگزاران غیربومی درصد نرمال بیشینه (۴/۰۵٪) را نشان می‌دهد و بیانگر برخی از جنبه‌های مهم شکل‌دهنده به ادراکات این گروه در مواجهه با اثر است. کدگروه‌های «جایگاه و نقش افراد و گروه‌های معین» (۷/۸۷٪) و «جنبه‌های اجتماعی» (۷/۸۶٪) در گروه عبوری/گردشگر (۳/۲۶٪) بیشترین فراوانی نسبی را نشان می‌دهند و اشاره به برخی از مهم‌ترین وجوه تأثیرگذار بر ادراکات و گرایشات این گروه از مصاحبه‌شوندگان دارند. کدگروه «بدون نظر-ناآگاهی» (۶/۰۳٪) در گروه عبوری/گردشگر (۴/۳۵٪) دارای فراوانی حداکثر نسبت به گروه‌های دیگر می‌باشد و همچنین به صورت کلی در این گروه از مصاحبه‌شوندگان، این کدگروه بیشترین فراوانی را نسبت به سایر کدگروه‌ها نشان داده‌است. با توجه به مشاهدات میدانی که نشان‌گر کمبود قابل توجه مخاطبان آگاه با هدف بازدید از مسجد بود، بروز چنین نتیجه‌ای قابل انتظار بوده و بیانگر ضرورت توجه به آگاهی‌بخشی این گروه از مخاطبان فعلی مسجد نسبت به وجوه مختلف ارزش‌های اثر می‌باشد. البته مشاهده این کدگروه در دو گروه دیگر مصاحبه‌شوندگان، نمازگزار بومی و نمازگزار غیربومی، بیانگر ضرورت توانمندسازی فرهنگی در باب نقش مخاطبان نسبت به حفظ و حراست از مسجد است.

توجه به کدگروه «اصالت» (۵/۶۲٪) در میان همه گروه‌های مصاحبه‌شوندگان از فراوانی نسبی نزدیک به میانگین برخوردار است. آنچه در این باره حائز اهمیت است، مطرح شدن جهت‌گیری‌های متفاوت معنایی درباره جنبه‌های مختلف اصالت کالبدی مسجد است که خود می‌تواند زمینه‌ساز برخی تعارضات گردد.

«جنبه‌های حقوقی اقتصادی» (۵/۵۷٪) در مرتبه بعدی توجه مخاطبان قرار دارد و لازم به ذکر است که گروه‌های عبوری/گردشگر و نمازگزار غیربومی اشاره‌ای به این موضوع نداشته‌اند و گروه مسئولین حفاظت و

مرمت مسجد (۴/۷۵٪) با اختلاف قابل توجهی نسبت به گروه نمازگزار بومی (۰/۸۲٪)، بیشترین فراوانی را در این کدگروه به خود اختصاص داده است. همچنین این کدگروه مهم‌ترین موضوع مورد توجه گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد است.

«ظرفیت‌های کاربردی مسجد» (۵/۵۵٪)، «کیفیات ادراکی-بصری» (۴/۳۸٪)، «اجزاء و عناصر شاخص در مسجد» (۴/۱۱٪)، «وجوه عبادی» (۳/۹۸٪)، «امکانات رفاهی» (۳/۶۵٪)، «عوامل تأثیرگذار بر مسجد» (۲/۰۹٪)، «کیفیات ادراکی-احساسی» (۲/۰۸٪)، «امنیت-محرمیت» (۱/۶۸٪)، «فایده‌مندی حفاظت و مرمت» (۰/۹۸٪) و «گرافیک محیطی» (۰/۱۶٪)، به ترتیب فراوانی، دیگر موضوعات مورد اشاره گروه‌های مصاحبه‌شونده درباره فرایند حفاظت و مرمت مسجد جامع عتیق تهران هستند.

از میان موضوعات مورد اشاره مصاحبه‌شوندگان، کدگروه «فایده‌مندی حفاظت و مرمت» تنها موضوعی است که صرفاً در گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد مورد اشاره قرار گرفته است، اما توجه به کدهای مورد اشاره ذیل این گروه، امکان بازشناخت زمینه‌های اختلاف نظر درباره هدف غایی فرایند حفاظت و مرمت اثر را فراهم می‌آورد. از آن‌جا که ارزش‌های منسوب به اثر در برنامه‌ریزی و توسعه فرایندهای حفاظتی و مدیریتی بسیار نقش‌آفرین هستند، اهمیت دستیابی به بیانی‌های ارزش‌های مورد پذیرش همه گروه‌های اصلی ذی‌مدخلان در چنین مواردی قابل توجه و توجیه‌پذیر است.

لازم به تأکید است که در گروه‌های مختلف مصاحبه‌شوندگان، کدگروه‌های حائز بیشترین اهمیت بدین ترتیب می‌باشند: گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد: «جنبه‌های حقوقی-اقتصادی» و «کیفیات کالبدی»؛ گروه نمازگزاران بومی: «مطلوبیت فضایی» و «کیفیات کالبدی»؛ گروه نمازگزاران غیربومی: «مطلوبیت فضایی» و «ارزش‌های مکانی»؛ گروه عبوری/گردشگر: «بدون‌نظر-ناآگاهی». این نتایج نشان‌دهنده اصلی‌ترین گرایش‌های هر یک از گروه‌های کلیدی ذی‌مدخلان اثر است که مد نظر قرار دادن تفاوت‌ها در این گرایش‌ها، لازمه دستیابی به فرایند جامع و کل‌گرایانه حفاظت مشارکتی بوده و عدم توجه به آن‌ها بروز تعارضات احتمالی را قوت می‌بخشد.

در نهایت جدول ۲ امکان توجه به موضوعاتی که در هر یک از گروه‌های مصاحبه‌شونده از نظر بازمانده‌اند را نیز فراهم می‌آورد. بدین ترتیب که در گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد، به موضوعات ذیل کدگروه‌های «امنیت-محرمیت» و «گرافیک-محیطی» اشاره‌ای صورت نپذیرفته است؛ در گروه نمازگزاران بومی مبحث «فایده‌مندی حفاظت و مرمت» مد نظر قرار نگرفته است. گروه نمازگزاران غیربومی به «جنبه‌های حقوقی-اقتصادی»، «عوامل تأثیرگذار بر مسجد»، «فایده‌مندی حفاظت و مرمت» و «گرافیک محیطی» اشاره‌ای نداشته‌اند و در گروه عبوری/گردشگر «جنبه‌های حقوقی-اقتصادی»، «کیفیات ادراکی-بصری»، «اجزاء و عناصر شاخص در مسجد»، «امکانات رفاهی»، «کیفیات ادراکی-احساسی»، «امنیت-محرمیت»، «فایده‌مندی حفاظت و مرمت» و «گرافیک محیطی»، مورد اشاره قرار نگرفتند. علی‌رغم آن که این موضوعات نشان‌دهنده افتراقات ذهنی، معانی و اولویت‌های هریک از گروه‌های مختلف است، توجه به آنها می‌تواند زمینه‌ساز دستیابی به زبان مشترکی در تعاملات میان گروه‌های مختلف و بستری برای ایجاد سازگاری و وفاق نظر میان ایشان گردد.

در گام بعدی، یافته‌های پژوهش بر اساس اولویت زمانی اعلام نظرات و میزان تأکید مصاحبه‌شوندگان روی اظهاراتشان مورد بررسی و طبقه‌بندی قرار گرفتند، به ترتیبی که اولین کد مورد اشاره هر مصاحبه‌شونده تحت عنوان «اولویت نخست دسترس‌پذیری» به تفکیک گروه‌های مختلف مصاحبه‌شوندگان در جدول ۳ قابل مشاهده است. همچنین کدی که مورد بیشترین تأکید و تکرار از جانب مصاحبه‌شوندگان قرار گرفته، تحت عنوان «اولویت مورد تأکید دسترس‌پذیری» به تفکیک گروه‌های مختلف مصاحبه‌شوندگان در جدول ۴ ارائه شده است. هم‌چنین تصاویری از برخی از موضوعات مورد اشاره مصاحبه‌شوندگان که در این جداول مورد پردازش قرار گرفته‌اند در پی‌نوشت ارائه شده است.^{۷۴}

جدول ۳. فراوانی اولویت نخست دسترس پذیری در هر یک از گروه‌های مصاحبه‌شونده

ردیف	کد گروه	گروه مصاحبه‌شونده	کل	گروه گردشگر/بصری Gr6	گروه مسوین حفاظت و مرمت مسجد Gr7	گروه نوازگر بومی Gr29	گروه نوازگر غیربومی Gr11	Totals	ردیف	کد گروه								
				Table-Gr6	Table-Gr7	Table-Gr29	Table-Gr11	Table-Gr6										
۱	ب: کلیات کلابی	ب: مدت زمان مرمت کلابی Gr2: 657	۱۱.۳۲%	7		7	13.21%	7	13.21%	۱	ب: مطلوبیت فضای							
۲	ب: مطلوبیت فضای	ب: خوب است/ راضی هستم/ بد نیست Gr17: 658	۷.۵۵%	4		4	9.77%	4	11.32%	۲	ب: مطلوبیت فضای							
۳	ب: مطلوبیت فضای	ب: خیلی عالی/ خیلی خوب Gr18: 659	۳.۷۷%	4		4	7.55%	4	7.55%	۳	ب: مطلوبیت فضای							
۴	ت: ارزش‌های مکانی	ت: ارزش تاریخی Gr24: 664	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	7.55%	۴	ب: مطلوبیت فضای							
۵	ز: بدون نظر/ ناگهی	ز: بدون نظر Gr8: 664	۱۳.۲۱%	1		1	1.89%	1	7.55%	۵	ب: کلیات کلابی							
۶	ب: کلیات کلابی	ب: ضرورت حفظ و مرمت Gr11: 664	۱.۸۹%	1	1	1	1.89%	1	5.66%	۶	ب: کلیات کلابی							
۷	ب: کلیات کلابی	ب: چینه‌های حقوقی-اقتصادی Gr26: 662	۳.۷۷%	2	2	2	3.77%	2	3.77%	۷	ب: کلیات کلابی							
۸	آ: چینه‌های حقوقی-اقتصادی	آ: بازمانده و منابع مالی Gr26: 662	۳.۷۷%	1	1	1	1.89%	1	3.77%	۸	ب: کلیات کلابی							
۹	ب: مطلوبیت فضای	ب: نیازمند رسیدگی/ ضعف/ بد/ انتقاد دارم Gr11: 664	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	3.77%	۹	ز: بدون نظر/ ناگهی							
۱۰	ز: ظرفیت‌های کاربردی مسجد	ز: بهره‌رسانی Gr11: 664	۳.۷۷%	2		2	3.77%	2	15.09%	۱۰	ز: بدون نظر/ ناگهی							
۱۱	آ: چینه‌های حقوقی-اقتصادی	آ: اولویت Gr2: 654	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۱۱	ت: ارزش‌های مکانی							
۱۲	ب: کلیات کلابی	ب: اقدامات نامشهود کلابی Gr3: 654	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۱۲	ت: ارزش‌های مکانی							
۱۳	ب: کلیات کلابی	ب: صحت و دقت اجرا / هندسه Gr2: 654	۳.۷۷%	1	1	1	1.89%	1	1.89%	۱۳	ت: ارزش‌های مکانی							
۱۴	ب: مطلوبیت فضای	ب: قیاس با مکان دیگر Gr3: 654	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۱۴	آ: چینه‌های حقوقی-اقتصادی							
۱۵	ت: ارزش‌های مکانی	ت: قدمت/ سن زیاد دارد Gr8: 664	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۱۵	آ: چینه‌های حقوقی-اقتصادی							
۱۶	ت: ارزش‌های مکانی	ت: ارزش مذهبی Gr5: 654	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۱۶	ج: اصالت							
۱۷	ت: چینه‌های اجناسی	ت: معرفی/ شناسه اطلاعات Gr5: 654	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۱۷	ج: اصالت							
۱۸	ج: جایگاه و نقش افراد و گروه‌های معین	ج: هیت اما Gr2: 654	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۱۸	ت: چینه‌های اجناسی							
۱۹	ج: اصالت	ج: ضرورت حفظ اصالت Gr8: 662	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۱۹	ج: جایگاه و نقش افراد و گروه‌های معین							
۲۰	ج: اصالت	ج: حذف کیبک‌زای Gr8: 662	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۲۰	ج: اصالت							
۲۱	ج: اجزا و عناصر شاخص در مسجد	ج: نور/ حوض Gr2: 654	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۲۱	ج: اجزا و عناصر شاخص در مسجد							
۲۲	در: کلیات ادراکی-بصری	در: تمیز/ تونل Gr6: 664	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۲۲	ج: اجزا و عناصر شاخص در مسجد							
۲۳	در: کلیات ادراکی-بصری	در: زیبایی Gr11: 664	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۲۳	ج: اجزا و عناصر شاخص در مسجد							
۲۴	ش: کلیات ادراکی-حسی	ش: آراستگی/ بخش Gr7: 664	۱.۸۹%	1		1	1.89%	1	1.89%	۲۴	ش: کلیات ادراکی-حسی							
۲۵	ص: امنیت- محرمیت	ص: امنیت Gr8: 664	۱۱.۳۴%	7	7	7	13.21%	7	11.34%	۲۵	ص: امنیت- محرمیت							
Totals									100.00%	53	29.76%	11	94.72%	29	13.21%	7	11.34%	8

نگرش‌های دسترس‌پذیر در حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران
بر مبنای نگرش‌سنجی از ذی‌مدخلان حفاظت
صدیقه دبلی دیدار

جدول ۴. فراوانی اولویت مورد تاکید دسترس پذیری در هر یک از گروه‌های مصاحبه‌شونده

ردیف	گروه	مباحثه‌شونده	گروه‌گردان/عمومی		گروه‌مسئولین حفاظت و مرمت مسجد		گروه‌نگران بنوی		گروه‌نگران بنوی		Total	
			Percentage	Abundance	Percentage	Abundance	Percentage	Abundance	Percentage	Abundance		
۱	کیفیات اداری-بصری	اداریت مورد تاکید دسترس پذیری	۹.۴۳%	۵	۱.۸۹%	۱	۷.۵۵%	۱	۴	۱.۸۹%		
۲	اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۳	ح: امکانات رفاهی	ح: امکانات حفاظ اصالت	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۴	ژ: بدون نظر - ناگهی	ح: سروسا بهای اشیا	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۵	ژ: بدون نظر - ناگهی	ژ: بدون نظر - ناگهی	۵.۶۶%	۳	۱.۸۹%	۱	۱.۸۹%	۱	۱	۱.۸۹%		
۶	پ: کیفیات کالبدی	ژ: بدون نظر - ناگهی	۱.۸۹%	۱	۱.۸۹%	۱	۱.۸۹%	۱	۱	۱.۸۹%		
۷	ت: امکانات رفاهی	پ: کیفیت ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۸	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۹	پ: کیفیات کالبدی	ح: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۰	پ: کیفیات کالبدی	پ: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۱	ت: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۲	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۳	ت: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۴	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۵	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۶	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۷	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۸	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۱۹	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۲۰	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۲۱	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۲۲	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۲۳	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۲۴	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۲۵	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۲۶	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
۲۷	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴	۳.۷۷%	۲	۳.۷۷%	۲	۲	۳.۷۷%		
Totals			۱۰۰.۰۰%	۵۳	۴۰.۷۹%	۱۱	۵۸.۷۲%	۲۹	۱۴.۲۱%	۷	۱۱.۳۲%	۵

ردیف	گروه	مباحثه‌شونده	Percentage	Abundance
۱	پ: کیفیات کالبدی	پ: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۲	پ: کیفیات کالبدی	پ: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۳	پ: کیفیات کالبدی	پ: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۴	پ: کیفیات کالبدی	پ: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۵	پ: کیفیات کالبدی	پ: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۶	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۷	ح: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۸	ژ: بدون نظر - ناگهی	ح: سروسا بهای اشیا	۷.۵۵%	۴
۹	ژ: بدون نظر - ناگهی	ژ: بدون نظر - ناگهی	۵.۶۶%	۳
۱۰	د: کیفیات اداری - بصری	اداریت مورد تاکید دسترس پذیری	۹.۴۳%	۵
۱۱	د: کیفیات اداری - بصری	اداریت مورد تاکید دسترس پذیری	۹.۴۳%	۵
۱۲	ت: امکانات رفاهی	پ: کیفیت ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۱۳	ت: امکانات رفاهی	ت: ارتقاء کالبدی	۷.۵۵%	۴
۱۴	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۱۵	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۱۶	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۱۷	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۱۸	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۱۹	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۲۰	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۲۱	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۲۲	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۲۳	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۲۴	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۲۵	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۲۶	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴
۲۷	ح: اصالت	اصالت	۷.۵۵%	۴

نگرش‌های دسترس‌پذیر در حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران
بر مبنای نگرش‌سنجی از ذی‌مدخلان حفاظت
صدیقه‌دلیلی دیدار

بر اساس موارد احصاء شده از جدول ۳، «مطلوبیت فضایی» (۲۴/۵۳٪) بیشترین کدگروه مورد اشاره در «اولویت نخست دسترس‌پذیری» افراد است که البته همان‌طور که گفته شد، این کد گروه به واسطه بروز تضاد با دیگر اظهارات افراد، الزاماً نشان‌دهنده جهت‌گیری نهایی یا مشخصی در نگرش افراد نمی‌باشد. پس از آن کدگروه «کیفیات کالبدی» (۲۲/۶۴٪) بیشترین موضوع مورد اشاره در اولویت نخست نظرات افراد می‌باشد که نشان‌گر غلبه نگرش کالبدمحور در فرایند حفاظت و مرمت اثر در اذهان ذی‌مدخلان حفاظت آن است. همچنین با توجه به جدول ۴، کدگروه «کیفیات کالبدی» (۱۶/۹۸٪) دارای فراوانی بیشینه در «اولویت مورد تأکید دسترس‌پذیری» مخاطبان است که مجدداً مؤید اهمیت بالای نگرش کالبدمحور در نظرات مخاطبان است. براین اساس، مشهود است که اکثریت غالب مخاطبین به وجوه عینی و ملموس آثار توجه بیشتری نشان می‌دهند، و علی‌رغم آن که وجوه مفهومی و معنایی مستتر در آثار نیز واجد اهمیت هستند، توجه بسیار کمتری به آن‌ها معطوف می‌گردد. این موضوع، اهمیت و ضرورت توجه مضاعف حفاظت‌گران و مرمت‌گران به پیام اصلی و مؤثری که از اثر به مخاطب مخابره می‌گردد را بیان می‌دارد.

کدگروه «بدون‌نظر-ناآگاهی» در هر دو جدول ۳ و ۴ در رتبه سوم از سطوح مختلف نگرش‌های دسترس‌پذیر مصاحبه‌شوندگان قرار دارد که ضرورت برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی مخاطبان نسبت به اثر را یادآور می‌گردد. کدگروه «امکانات رفاهی» علی‌رغم آن که در میان اولویت‌های نخست دسترس‌پذیری دیده نمی‌شود، اما در جدول ۴، در جایگاه دوم اولویت‌های مورد تأکید مخاطبان دیده می‌شود. این امر بیانگر بخش مهمی از نیازها و گرایش‌های مخاطبان در قبال اثر است.

علاوه بر این، یافته‌های مندرج در جدول ۳ حاکی از آن است که در ذیل کدگروه «کیفیات کالبدی»، کد «مدت زمان مرمت کالبدی» دارای بیشترین فراوانی در «اولویت نخست دسترس‌پذیری» مصاحبه‌شوندگان است؛ بدین معنی که مدت زمان مرمت کالبدی از سوی «گروه نمازگزاران بومی» به عنوان اولین چیزی که در ارتباط با فرایند حفاظت و مرمت مسجد به ذهنشان می‌آید، مورد بیشترین توجه قرار گرفته است. با توجه به تأثیر عمیق دسترس‌پذیری بر قضاوت افراد نسبت به شرایط اجتماعی، این موضوع دارای قابلیت بالایی در شکل‌دهی به رویکردهای نگرشی و رفتاری افراد نسبت به فرایند حفاظت و مرمت اثر می‌باشد. این کد در جدول ۴ نیز در رتبه ششم از اظهارات مورد تأکید مصاحبه‌شوندگان قرار دارد. این امر به اهمیت نقش مدیریت در فرایند حفاظت و مرمت، در راستای ممانعت از قرارگرفتن مفاهیم اصیل در سایه عملیات اجرایی-کالبدی، که موجب تغییر درک مخاطب از ارزش‌های اصیل اثر و اهداف حفاظتی می‌گردد، اشاره دارد.

مقایسه جدول ۳ و ۴ بیانگر توجه «گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد» به «جنبه‌های حقوقی-اقتصادی» با تمرکز بر «بودجه و منابع مالی» به عنوان سطح نخست دسترس‌پذیری، و «کیفیات کالبدی» با تمرکز بر «نگهداری-پایش» به عنوان موضوع مورد تأکید است. در «گروه نمازگزاران بومی»، سطح نخست دسترس‌پذیری به «کیفیات کالبدی» با تمرکز بر «مدت زمان حفاظت کالبدی» اشاره دارد، و «امکانات رفاهی» با تمرکز بر «سرویس بهداشتی» و «سرمایش و گرمایش» موضوع مورد تأکید این گروه است. این تفاوت در نگرش‌های دسترس‌پذیر دو گروه اصلی ذی‌مدخل اثر، لزوم طرح راهکارهایی جهت پاسخ‌دهی به گرایش‌های مختلف و نیز حصول وفاق نظر در گروه‌های مختلف را یادآور می‌گردد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این پژوهش با تکیه بر دستاوردهای روان‌شناسی اجتماعی، استخراج و تحلیل نگرش‌های دسترس‌پذیر گروه‌های مختلف ذی‌مدخلان حفاظت از اثر معماری مسجد جامع عتیق تهران، مبتنی بر رویکرد نظری

زمینه‌یابی مد نظر قرار گرفت. نتایج علاوه بر احصاء موضوعات محوری و جزئی مورد توجه مخاطبان، بیانگر وجود واگرایی نظری قابل توجهی میان گروه‌های مختلف ذی‌مدخلان در قبال موضوعات مربوط به حفاظت از این مکان است.

براین اساس نتایج پژوهش حاضر در پاسخ به سؤالات مطرح شده در بخش مقدمه به شرح زیر ارائه می‌شوند: در پاسخ به سؤال نخست پژوهش در باب شناسایی انواع نگرش‌های دسترس‌پذیر جامعه ذی‌مدخلان در حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران، ۱۸ محور کلی و ۱۰۹ موضوع جزئی ذیل این محورها احصاء شد. «مطلوبیت فضایی»، «کیفیات کالبدی»، «ارزش‌های مکانی»، و «جایگاه و نقش افراد و گروه‌های معین» از جمله موضوعات محوری پر توجه در نزد کلیت مخاطبان محسوب می‌شوند که در کل جنبه‌های کالبدی تسلط بیشتری بر اذهان مخاطبان دارد.

پاسخ به سؤال دوم پژوهش در باب چگونگی تحلیل نگرش‌های دسترس‌پذیر جامعه ذی‌مدخلان حفاظت از مسجد جامع عتیق تهران، در ارتباط با فرایند حفاظتی مربوطه، در دو گام صورت پذیرفته است. در گام نخست با تکیه بر تحلیل‌های کمی، میزان اهمیت موضوعات محوری مورد اشاره در هر یک از گروه‌های مختلف نسبت به یکدیگر مورد مقایسه قرار گرفته است. «جنبه‌های حقوقی اقتصادی» در گروه مسئولین حفاظت و مرمت مسجد، «مطلوبیت فضایی» در هر دو گروه نمازگزاران بومی و نمازگزاران غیر بومی، و «بدون نظر/ناآگاهی» در گروه عبوری/گردشگر، به عنوان مهم‌ترین موضوعات مورد اشاره هر گروه، شناسایی شدند.

در گام دوم موضوعات بر اساس میزان تاخیر زمانی در اشاره به آن‌ها تحت عنوان «اولویت نخست دسترس‌پذیری» و بر اساس میزات تأکید افراد بر اظهاراتشان نیز تحت عنوان «اولویت مورد تأکید دسترس‌پذیری» مورد تحلیل قرار گرفتند که بر این اساس «مدت زمان مرمت کالبدی» به عنوان موضوع دارای بیشترین میزان دسترس‌پذیری و «تمیز/مرتب بودن» به عنوان موضوع دارای بیشترین تأکید شناسایی شدند. این موضوعات دارای حداکثر قابلیت در شکل‌دهی به قضاوت‌های نگرشی افراد نسبت به موضوع حفاظت از اثر هستند که هر دو نیز در ارتباط با جنبه‌های کالبدی هستند.

نتایج این پژوهش در مجموع نشان‌دهنده افتراقات نظری قابل توجهی میان گروه‌های مختلف ذی‌مدخلان، همچنین افراد در گروه‌های مشابه، و حتی واگرایی در سطوح مختلف نگرش‌های یک فرد واحد نسبت به موضوع حفاظت از مسجد است، لیکن توجه به وجوه کالبدی به عنوان شاخص‌ترین وجه نزد ذی‌مدخلان، مورد اشاره بوده است.

توجه و تأکید غالب بر وجوه کالبدی از جانب ذی‌مدخلان، از یک سو بیانگر غلبه وجه عینی حفاظت و مرمت در اذهان مخاطبان بوده و از سویی دیگر ضرورت توجه به برنامه‌های توانمندسازی اجتماعی به منظور افزایش شناخت و ادراک نسبت به سایر وجوه ارزشی و محتوایی مرتبط با آثار تاریخی فرهنگی را نشان می‌دهد.

در انتها و با توجه به نقش و جایگاه میراث فرهنگی به مثابه منبعی اجتماعی برای ابقا و انتقال ارزش‌های فرهنگی به نسل‌های آتی، علاوه بر ضرورت مدنظر قراردادن رویکردهای مردم‌محور در پژوهش‌ها و اقدامات حفاظتی برای کلیه آثار فرهنگی این سرزمین، بررسی چگونگی فراهم‌آوردن بستری پویا و مؤثر برای تعاملات پیوسته و مؤثر میان کلیه ذی‌مدخلان با فرایندهای عینی و محتوایی حفاظت از موارث فرهنگی، از موضوعات قابل پردازش در پژوهش‌های آتی این حوزه مطرح می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

1. Values
2. Interests
3. Attitudes
4. Accessible Attitudes
5. Attitude Accessibility
6. Attitude Strength
7. Heritage
8. Environment
9. Environmental Education
10. Heritage Community
11. Public Communication
12. Stakeholder Theory
13. Values-led Approach
14. Direct consultation
15. Continuous Dialogue
16. Engagement
17. Community Engagement Plan
18. Transparency
19. Believes
20. Fear
21. Specificity
22. General
23. Heuristic-Systematic Model
24. Accessibility
25. Behavioral Attitudes
26. Subjective Norms
27. Perceived Behavioral Control
28. Behavioral Intentions
29. Theory of Planned Behavior
30. Implicit
31. Unconscious
32. Knowledge
33. Strength
34. Process
35. Multiple
36. Dual
37. Value-Belief-Norm Theory
38. Ethical Norms
39. Goals
40. Co-creation Experience
41. Sympathy
42. Monitoring
43. Proactive
44. Reactive

45. Governance
46. Cognitively Based Attitude
47. Affectively Based Attitude
48. Knowledge Function
49. Explicit Attitude
50. Implicit Attitude
51. Behavioral Decision-Making
52. Accessibility
53. Memory
54. Strength of Association
55. Attitude object
56. Evaluation
57. Latency
58. Univalent
59. Moderating
60. Stakeholders
61. Stakeholder Theory
62. Shareholder
63. Capitalism
64. Corporate Social Responsibility
65. Business Ethics
66. The Problem of Value Creation and Trade
67. The Problem of the Ethics of Capitalism
68. The problem of Managerial Mindset
69. Asymmetry
70. Heritage Community
71. Grounded Theory
72. Latency
73. Importance

74.

حذف گچ کاری ایوان ورودی شبستان شاه آبادی		عنوان و وضعیت تصویر
		
وضعیت کنونی	وضعیت پیشین مهندسين مشاور تصویر بنا	منبع
حذف کاشی کاری ایوان ورودی شبستان زیرگنبد		عنوان و وضعیت تصویر
		
وضعیت کنونی	وضعیت پیشین شبکه وب	منبع
حذف جداره‌های نماسازی در شبستان چهلستون		عنوان و وضعیت تصویر
		
وضعیت کنونی	وضعیت پیشین گنج‌نامه	منبع

فهرست منابع

- ارونسون، الیوت (۱۳۸۷). روانشناسی اجتماعی (مترجم: حسین شکرکن). تهران: انتشارات رشد.
- بارون، رابرت، بیرن، دان، و برنسکامب، نایلا (۱۳۸۸). روان‌شناسی اجتماعی (ویراست یازدهم متن انگلیسی) (مترجم: یوسف کریمی). تهران: نشر روان.
- پدram، بهنام، اولیاء، محمدرضا، و وحیدزاده، رضا (۱۳۹۰). ارزیابی اصالت در فرایند حفاظت از آثار تاریخی ایران: ضرورت توجه به تداوم فرهنگ بومی آفرینش هنری. نشریه مرمت، آثار و بافت‌های تاریخی، فرهنگی، ۱(۲)، ۱-۱۷.
- جاپلغی، غلامرضا، محمدمرادی، اصغر، و معماریان، غلامحسین (۱۳۹۷). ابعاد و مؤلفه‌های نگرش استمرار و گسست تاریخی در پهنه‌های زیست اجتماعی ایران. مسکن و محیط روستا، ۱۶۶، ۱۰۹-۱۲۲.
- حبیبی، حسن (۱۳۸۸). مساجد دیرینه‌سال تهران. تهران: بنیاد ایران‌شناسی.
- حناچی، پیروز (۱۳۹۱). مرمت شهری در بافت‌های تاریخی ایران. تهران: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- حناچی، پیروز، ملازاده، فاطمه، و فدایی‌نژادبهرام‌جردی، سمیه (۱۳۹۶). توسعه چارچوب مفهومی مدیریت ارزش‌منا در مکان‌های فرهنگی تاریخی، با نگاهی به فرهنگ اسلامی. نشریه نقش جهان، ۳-۷، ۱-۱۴.
- خدمه امام‌رضایی، امید (۱۳۹۱). طرح جامع مرمت و احیاء مسجد جامع تهران. تهران: سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری استان تهران.
- دوچ، مورتون، و کراوس، وبرت م (۱۳۸۶). نظریه‌ها در روان‌شناسی اجتماعی (مترجم: مرتضی کتبی). تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- رازقی، علی‌رضا (۱۳۹۱). علل بروز تعارض‌های اجتماعی در حفاظت از میراث معماری، موردپژوهش: تعارض‌های جامعه بومی سلطانیه با حفاظت از میراث معماری آن شهر. رساله برای دریافت درجه دکتری تخصصی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- رسولی، جلیل، زرینی، حسین، حاجی‌قاسمی، کامبیز، نوربخش، هدیه، موسوی‌روضاتی، مریم‌دخت، شهنواز، آرش،... و صابونیان‌یزد، مهدی (۱۳۸۳). گنجنامه: فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران: مساجد جامع. تهران: نشر روزنه، دانشگاه شهید بهشتی.
- فلامکی، محمدمنصور (۱۳۸۴). سیری در تجارب مرمت شهری، «از ونیز تا شیراز». تهران: نشر فضا.
- فلامکی، محمدمنصور (۱۳۹۵). باززنده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- یوسف‌نژاد، سودابه، و فلامکی، محمد منصور (۱۳۹۸). پدیده‌شناسی زمان در حفاظت و مرمت آثار تاریخی و فرهنگی. نشریه هنرهای زیبا-هنرهای تجسمی، ۲۴(۱)، ۵-۱۸.
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
- Allan, G. (2003). A Critique of using grounded theory as a research method. *Electronic journal of business research methods*, 2(1), 1-10.
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2010). *Social psychology*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments (1931). *Paper presented at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments. Athens*.
- Australian ICOMOS. (1999). *The Burra Charter, The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*. Burra: Australian ICOMOS.
- Baldner, C., Pierro, A., & Kruglanski, A. W. (2020). Moving Toward Helping Behavior: The Roles of Sympathy, Helping Goal Attainability, and Locomotion Orientation. *Basic and Applied Social Psychology*, 42(3), 133-149. doi:10.1080/01973533.2020.1716358.
- Baron, R. A., & Branscombe, N. R. (2012). *Social psychology*. Boston: Pearson.
- Biek, M., Wood, W., & Chaiken, S. (1996). Working Knowledge, Cognitive Processing, and Attitudes: On the Determinants of Bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(6), 547-556.

- Bizer, G. Y., & Krosnick, J. A. (2001). Exploring the Structure of Strength-Related Attitude Features: The Relation Between Attitude Importance and Attitude Accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(4), 566-586.
- Chaiken, S. (1980). Heuristic versus systematic information processing and the use of source versus message cues in persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 752-766.
- Conner, M., & Sparks, P. (2002). Ambivalence and Attitudes. *European Review of Social Psychology*, 12(1), 37-70. doi:10.1080/14792772143000012.
- Council of Europe. (1975). *European Charter of the Architectural Heritage*. Council of Europe.
- Council of Europe. (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Faro: Council of Europe.
- Council of Europe. (2018-2019). *The Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Council of Europe.
- Descheemaeker, M., Spruyt, A., Fazio, R. H. & Hermans, D. (2017). On the generalization of attitude accessibility after repeated attitude expression. *European Journal of Social Psychology*, 47(1), 97-104. doi:10.1002/ejsp.2206.
- Fazio, R. H., Ledbetter, J. E., & Towles-Schwen, T. (2000). On the costs of accessible attitudes: detecting that the attitude object has changed. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 197-210. doi:10.1037//0022-3514.78.2.197.
- Fazio, R. H., Blascovich, J., & Driscoll, D. M. (1992). On the Function Value of Attitudes: The Influence of Accessible Attitudes on the Ease and Quality of Decision Making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(4), 388-401.
- Fazio, R. H., Chen, J., McDonel, E. C., & Sherman, S. J. (1982). Attitude accessibility, attitude-behavior consistency, and the strength of the object-evaluation association. *Journal of Experimental Social Psychology*, 18(4), 339-357.
- Fazio, R. H., Herr, P. M. & Onely, T. J. (1984). Attitude accessibility following a self-perception process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(2), 277-286.
- Fazio, R. H., Powell, M. C., & Williams, C. J. (1989). The Role of Attitude Accessibility in the Attitude-to-Behavior Process. *Journal of Consumer Research*, 16(3), 280-288.
- Fazio, R. H., & Williams, C. J. (1986). Attitude Accessibility as a Moderator of the Attitude-Perception and Attitude-Behavior Relations: An Investigation of the 1984 Presidential Election. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(3), 505-514.
- Fishbein, M. (1963). An Investigation of the Relationship Between Beliefs about an Object and the Attitude toward that Object. *Human Relations*, 16, 233-239.
- Freeman, R. E. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston: Pitman.
- Freeman, R. E., Harrison, J. S., Wicks, A. C., Parmar, B. L., & Colle, S. (2010). *Stakeholder Theory: The State of the Art*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit Social Cognition: Attitudes, Self-Esteem, and Stereotypes. *Psychological Review*, 102(1), 4-27.
- Heberlin, T. A., & Black, J. S. (1976). Attitudinal Specificity and Prediction of Behavior in a Field Setting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 33(4), 474-479.
- Hodges, S. D., & Wilson, T. D. (1993). Effects of Analyzing Reasons on Attitude change: the Role of Attitude Accessibility. *Social Cognition*, 11(4), 353-366.

- Holland, R. W., Verplanken, B., & Van Knippenberg, A. (2003). From repetition to conviction: Attitude accessibility as a determinant of attitude certainty. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39(6), 594-601. doi:10.1016/s0022-1031(03)00038-6.
- Houston, D. A., & Fazio, R. H. (1989). Biased Processing as a Function of Attitude Accessibility: Making Objective Judgments Subjectively. *Social Cognition*, 7(1), 51-66.
- ICOMOS. (1965). *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites*. Venice: ICOMOS.
- ICOMOS. (1982). *Declaration of Dresden on the "Reconstruction of Monuments Destroyed by War"*. Dresden: ICOMOS.
- ICOMOS. (1993). *Guidelines on Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites*. Sri Lanka: ICOMOS.
- ICOMOS. (1994). *The Nara Document on Authenticity*. Nara: ICOMOS.
- ICOMOS. (1996). *The Declaration of San Antonio*. San Antonio: ICOMOS.
- ICOMOS. (2008). *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. Quebec: ICOMOS.
- ICOMOS. (2011a). *The Valletta Principles towards the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*. Valletta: ICOMOS.
- ICOMOS. (2011b). *The Paris Declaration On heritage as a driver of development*. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS. (2014). *The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values*. Florence: ICOMOS.
- ICOMOS. (2017a). *Delhi Declaration on Heritage and Democracy*. Delhi: ICOMOS.
- ICOMOS. (2017b). *Salalah Guidelines for the Mangement of Public Archaeological Sites*. New Delhi: ICOMOS.
- ICOMOS. (2019). *European Quality Principles for EU-Funded Interventions with Potential Impact upon Cultural Heritage*. ICOMOS International Secretariat.
- Kallgren, C. A., & Wood, W. (1986). Access to Attitude-Relevant Information in Memory as a Determinant of Attitude-Behavior Consistency. *Journal of Experimental Social Psychology*, 22, 328-338.
- Kokkinaki, F. & Lunt, P. (1997). The relationship between involvement, attitude accessibility and attitude-behavior consistency. *British Journal of Social Psychology*, 36, 497-509.
- Kruglanski, A. W., Baldner, C., Chernikova, M., Destro, C. L. & Pierro, A. (2018). A new perspective on the attitude behavior relation: The essential function of goals. *Polish Psychological*, 49(1), 31-39.
- Kryder-Reid, E., Foutz, J. W., Wood, E. & Zimmerman, L. J. (2017). 'I just don't ever use that word': investigating stakeholders' understanding of heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 24(7), 743-763. doi:10.1080/13527258.2017.1339110.
- LaPiere, R. T. (1934). Attitudes vs. Actions. *Social Forces*, 13(2), 230-237.
- Lavine, H. G., Borgida, E. & Sullivan, J. L. (2000). On the Relationship Between Attitude Involvement and Attitude Accessibility: Toward a Cognitive-Motivational Model of Political Information Processing. *Political Psychology*, 21(1), 81-106.
- Lopez-Mosquera, N., Garcia, T. & Barrena, R. (2014). An extension of the Theory of Planned Behavior to predict willingness to pay for the conservation of an urban park. *Journal of Environmental Management*, 135, 91-99. doi:10.1016/j.jenvman.2014.01.019.

- McCartan, R., & Elliott, M. A. (2018). Bi-dimensional attitudes, attitude accessibility and speeding behavior. *Transportation Research Part F*, 58, 581-593.
- Meng, B. & Cui, M. (2020). The role of co-creation experience in forming tourists' revisit intention to home-based accommodation: Extending the theory of planned behavior. *Tourism Management Perspectives*, 33, 100581.
- Morse, J. M., Stern, P. N., Corbin, J., Bowers, B., Charmaz, K. & Clarke, A. E. (2016). *Developing Grounded Theory*. London: Routledge.
- Newman, T. P., & Fernandes, R. (2015). A re-assessment of factors associated with environmental concern and behavior using the 2010 General Social Survey. *Environmental Education Research*, 22(2), 1-23.
- Powell, M. C., & Fazio, R. H. (1984). Attitude Accessibility as a Function of Repeated Attitudinal Expression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 10(1), 139-148.
- Rocklage, M. D., & Fazio, R. H. (2018). Attitude Accessibility as a Function of Emotionality. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 44(4), 508-520. doi:10.1177/0146167217743762.
- Rogers, R. W. (1975). A Protection Motivation Theory of Fear Appeals and Attitude Change. *The Journal of Psychology*, 91(1), 93-114.
- Schuette, R. A., & Fazio, R. H. (1995). Attitude Accessibility and Motivation as Determinants of Biased Processing: A Test of the MODE Model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21(7), 704-710. doi:10.1177/0146167295217005.
- Smith, E. R., Fazio, R. H. & Cejka, M. A. (1996). Accessible attitudes influence categorization of multiply categorizable objects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(5), 888-898. doi:10.1037/0022-3514.71.5.888.
- Stern, P. C., Dietz, T., Kalof, L. & Guagnano, G. A. (1995). Values, Beliefs, and Proenvironmental Action: Attitude Formation Toward Emergent Attitude Objects. *Journal of Applied Social Psychology*, 25(18), 1611-1636.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T. D., Guagnano, G. & Kalof, L. (1999). A Value-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case of Environmentalism. *Human Ecology Review*, 6(2), 81-97.
- Strand, R. & Freeman, R. E. (2012). The Scandinavian Cooperative Advantage: Theory and Practice of Stakeholder Engagement in Scandinavia. *Copenhagen Business School Working Paper*, No. 01-2012.
- The Indian National Trust (2004). *Charter for the Conservation of Unprotected Architectural Charter for the Conservation of Unprotected Architectural*. The Indian National Trust.
- Thomas, W. I., & Znaniecki, F. (1918). *The Polish Peasant in Europe and America, Monograph of an Immigrant Group* (Vol. I). Boston: The Gorham Press.
- UNESCO. (1972). *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (1975). *The Belgrade Charter*. Belgrade: UNESCO.
- UNESCO. (1976). *Recommendation on Participation by the People at Large in Cultural Life and their Contribution to It*. Nairobi: UNESCO.
- UNESCO. (1977). *Tbilisi Declaration*. Tbilisi: UNESCO.
- UNESCO. (1987). *International Strategy for Action in the field of Environmental Education and Training for the 1990's*. Mockba: UNESCO.

- UNESCO. (2010). *Managing Disaster Risks for World Heritage*. UNESCO/ ICCROM/ IUCN/ ICOMOS.
- UNESCO. (2011). *Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions*. UNESCO.
- UNESCO. (2013). *Managing Cultural World Heritage*. UNESCO/ ICCROM/ ICOMOS/ IUCN.
- Wicker, A. W. (1969). Attitudes versus Actions: The relationship of Verbal and Overt Behavioral Responses to Attitude Objects. *Journal of Social Issues*, 25(4), 41-78.
- Wilson, T. D., Hodges, S. D., & Lafleur, S. J. (1995). Effects of Introspecting About Reasons: Inferring Attitudes From Accessible Thoughts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(1), 16-28.
- Xie, C., Bagozzi, R. P., & Troye, S. V. (2007). Trying to prosume: toward a theory of consumers as co-creators of value. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 36(1), 109-122. doi:10.1007/s11747-007-0060-2.

Accessible Attitudes on Conservation of Jameh Mosque of Tehran Based on Attitude Measurement of the Stakeholders of Conservation

Sediqe Dalili Didar

M.A. in Restoration and Conservation of Historical Buildings and Urban Fabrics, Faculty of Conservation and Restoration, University of Art, Tehran, Iran

Alireza Razeghi

Associate Professor, Department of Restoration and Conservation of Historical Buildings and Urban Fabrics, Faculty of Conservation and Restoration, University of Art, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Abstract

Over the years, the broadened range of what is regarded as heritage due to the comprehension of multifold dimensions of this concept, led to the realization of the profound role of social factors on the conservation of cultural heritage. The constant evolution of the concept of heritage and the widening range of factors and challenges resulted in the implementation of other disciplines such as human and social sciences within the multidisciplinary nature of heritage conservation discourse. Thus, the execution of management strategies such as the stakeholder approach with the intention to handle and direct various social forces and conflicting interests of contemporary societies towards their heritage in order to diminish the potential conflicts between individuals and groups of the heritage community and enhancement of supportive attitudes and behaviors among them, were integrated into the conservation planning processes. In respect of the growing need for more inclusive approaches to heritage management and a greater emphasis on community engagement, distribution of socio-psychologic discussions such as attitude research to the field of conservation on account of managing the social influences of human societies has become inevitable. Accordingly, heritage management has been more concerned with developing and reinforcing attitudes that would lead to the building of a true culture of prevention within the heritage community by means of promoting proactive rather than reactive attitudes toward heritage conservation and management. The primary aim of this study is to achieve a practical framework of empirical approach concerning the subject of conservation of architectural heritage based on the utilization of analyzing the accessible attitudes of the Stakeholders of Conservation in Jameh Mosque of Tehran. The study applied a grounded theory approach in order to collect qualitative data through a non-directive interview which provides insights into understanding various attitudinal aspects of key stakeholders' outlooks on the conservation process of the place and recognition of the range of interests in the property. Attitude accessibility from memory is acknowledged to be a determinant of the strength of attitudes, the importance of attitudes and to what extent attitudes can affect behaviors; therefore more accessible attitudes are more influential on people's judgmental biases and decision making. Data labeling according to repetitions, patterns and similarities, unveiled 18 fundamental themes titled "code groups" and 109 subject matters titled as "codes" among all four groups of stakeholders' interviewees. Three stages of analysis were conducted to estimate the similarity or difference between attitudes of every group with reference to others, different individuals in the same groups in regard to each other, and each individual to their own. Findings revealed the dominance of "Corporal Aspects" and also some obvious divergencies in meanings, interests and priorities of different groups of stakeholders towards the conservation process of the property. Furthermore, two of the effective attitudinal subject matters which are most eligible to form attitudinal judgments and behaviors of stakeholders toward the conservation process were recognized as "Restoration Time Zone" and "Tidiness of the Space", which both are related to "Corporal Aspects".

Keywords: Accessible attitudes, conservation, stakeholders, architectural heritage, Jameh Mosque of Tehran